COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

De tentoonstelling *Componisten in oorlogstijd* belicht leven en werk van achttien componisten. Zij maakten muziek, gaven muziekonderwijs, het Concertgebouworkest voerde hun werken uit, en ze dirigeerden orkesten en koren. Sommigen van hen begonnen onbezorgd aan hun loopbaan, anderen hadden moeten vluchten voor het antisemitisme in Duitsland en Hongarije.
Toen brak de Tweede Wereldoorlog uit en werd Nederland bezet. De componisten in deze tentoonstelling werden vervolgd om hun afkomst of standpunten, doken onder, gingen bij het verzet of werden gedeporteerd. Acht van hen overleefden de oorlog niet.
De muziek en de verhalen van deze componisten zijn grotendeels vergeten. De Leo Smit Stichting doet sinds 1996 onderzoek naar vervolgde componisten en zet zich in om hun werk ten gehore te brengen. Deze tentoonstelling is op initiatief van de stichting gerealiseerd.
Componisten eer je door hun muziek te laten klinken. Daarom kunt u deze beluisteren. Dit doet u door de QR-codes te scannen met uw smartphone of tablet.

Hans Krieg, 1959
Godfried de Groot, Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

Géza Frid, ca. 1935
Particuliere collectie

Op de vlucht

Na de Eerste Wereldoorlog was de politieke situatie in Europa onrustig. In Hongarije kwam in 1920 generaal Horthy aan de macht, een autoritair leider die oppositie en minderheden onderdrukte. Onder zijn bewind nam het antisemitisme toe, vanaf 1921 mocht bijvoorbeeld nog maar een beperkt aantal Joden naar de universiteit. Vanwege de politieke situatie en armoede in zijn thuisland besloot Géza Frid om naar Nederland te vluchten. Hans Krieg vluchtte in 1933 vanuit Duitsland naar Nederland. Hitler was benoemd tot rijkskanselier en de structurele Jodenvervolging was begonnen. De nazi-regering boycotte Joodse ondernemingen en ontsloeg Joodse ambtenaren, een regeling die ook orkesten en operahuizen trof. Ook Hans Lachman vluchtte dat jaar naar Nederland, in de hoop daar vrij te kunnen leven en werken.

Hans Lachman, ca. 1930
Hans Lachman bespeelde verschillende blaasinstrumenten. Hij speelde trombone om zijn studie natuurkunde te bekostigen. Uiteindelijk koos hij voor een carrière in de muziek.
Particuliere collectie

Colofon

Componisten in oorlogstijd

Samenstelling	Susanne van der Wolf, Cultuurwolf
Teksten	Carine Alders en Susanne van der Wolf
Ontwerp	Jerney de Jong (versie NMI)
Opbouw en prints	Studio Güthschmidt

Deze tentoonstelling reist sinds november 2019 rond door Nederland in een ontwerp van Victor Levie (LevievanderMeer, Amsterdam) en is samengesteld op initiatief van de Leo Smit Stichting.
Met speciale dank aan Stadsarchief Amsterdam (Ludger Smit); Nederlands Muziek Instituut, Den Haag (Rik Hendriks); Joods Historisch Museum, Amsterdam; NIOD Instituut voor oorlogs-, holocaust-, en genocidestudies, Nationaal Monument Kamp Vught.
Voor Den Haag is de tentoonstelling aangepast door Frits Zwart (NMI). De collectie van het NMI maakt deel uit van het Haags Gemeentearchief.

De reizende tentoonstelling Componisten in Oorlogstijd is mede mogelijk gemaakt door bijdragen van Collectieve Maror-gelden Nederland en Stichting Levi Lassen.

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

OP DE VLUCHT

Géza Frid

Máramarossziget, 1904 – Beverwijk, 1989

Op de vlucht voor het antisemitisme in Hongarije kwam Géza Frid in 1927 naar Nederland. Als wonderkind had hij aan de Ferenc Liszt Muziekacademie in Boedapest les gehad van Béla Bartók (piano) en Zoltán Kodály (compositie). Hij trouwde met zangeres en pianiste Ella van Hall en vestigde zich in Amsterdam. Als door een wonder ontkwam hij aan deportaties, als stateloze Jood trad hij – letterlijk – op voor een appel en een ei. Hij was actief in het kunstenaarsverzet en vervalste bonnen en persoonsbewijzen. Zijn composities worden getypeerd door markante ritmes en melodieen geworteld in de volksmuziek van zijn geboorteland.

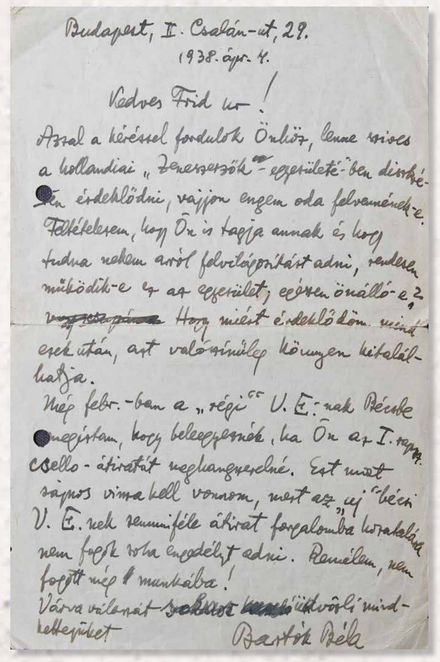

Budapest, II. Csalán-út, 29.
1938. ápr. 4.

Kedves Frid úr!

Azzal a kéréssel fordultok Önhöz, lenne szíves a hollandiai „Zeneszerzők"-egyesületé-ben diszkréten érdeklődni, vajjon engem oda felvennének-e. Feltételezem, hogy Ön is tagja annak és hogy tudna nekem arról felvilágosítást adni, rendesen működik-e ez az egyesület, egészen önálló-e? ~~Hogy~~ Hogy miért érdeklődöm, mindjárt ezek után, azt valószínűleg könnyen kitalálhatja.

Nép febr.-ban a „szépi" U. É.-nak Párizsba ~~megírtam~~, hogy beleegyeznék, ha Ön az I. rapp. cello-átiratát meghangszerelné. Ezt mindjárt sajnos vissza kell vonnom, mert az „szépi" béci U. É.-nek semmiféle áthirat forgalomba hozásához nem fogok soha többé engedélyt adni. Ravelen, nem fogott nép a munkába!

Várva várnak ~~szeretettel~~ ~~üdvözlő~~ mindlelkeiket

Bartók Béla

Brief van Béla Bartók aan Géza Frid, 4 april 1938
De situatie van bevriende musici die nog in Hongarije woonden verslechterde. Béla Bartók vroeg Géza Frid om in het geheim te informeren of Bartók lid kon worden van het Genootschap van Nederlandse Componisten en of deze organisatie 'normaal' en 'onafhankelijk' functioneerde.
Particuliere collectie

Géza Frid onder de notenboom in de tuin van zijn geboortehuis, 1966
Particuliere collectie

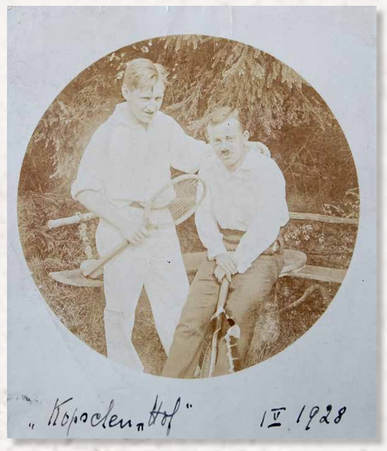

„Kopaclen „Hof" 1. V. 1928

Zoltán Székely en Géza Frid in Nijmegen, 1 mei 1928
Particuliere collectie

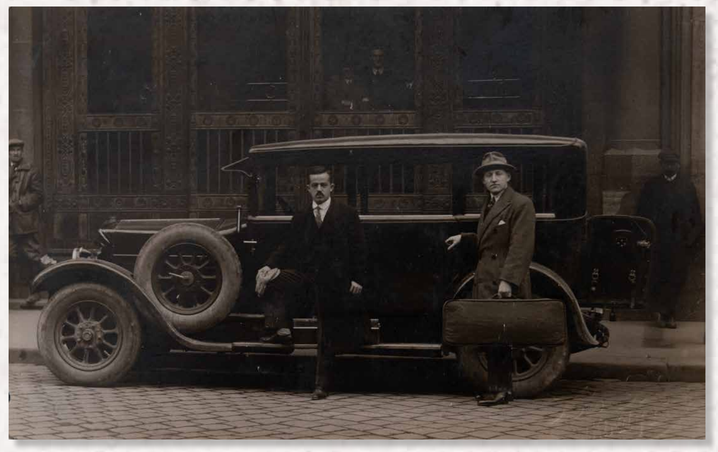

Géza Frid en Zoltán Székely in Budapest, oktober 1928
Violist Zoltán Székely nodigde Géza Frid uit om naar Nijmegen te komen en het duo maakte een succesvolle concerttournee door Europa. Frid keerde eind 1928 terug naar Hongarije, maar besloot in 1929 om zich permanent in Nederland te vestigen.
Particuliere collectie

Hans Krieg

Haynau, 1899 – Amsterdam, 1961

Hans Krieg was al jong opmerkelijk getalenteerd en had toegang tot de beste leraren van zijn tijd in Leipzig en Berlijn. Hij dirigeerde opera's en een groot aantal koren en componeerde vocale werken in een laatromantische stijl, beïnvloed door Brahms en Mahler. In 1933 vluchtte hij halsoverkop naar Nederland, waar hij moeilijk werk kreeg.

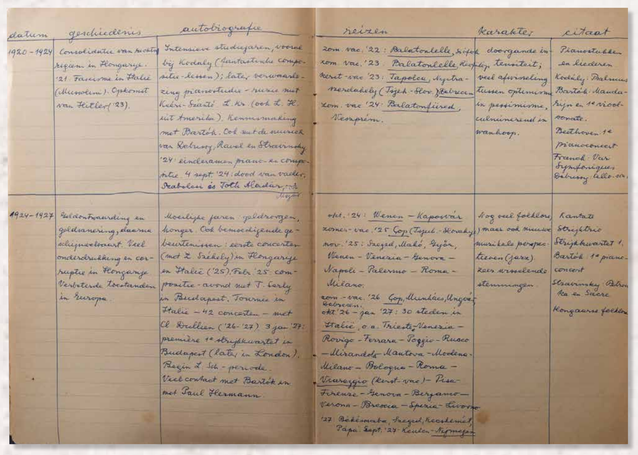

datum	gebeurtenis	autobiografie	reizen	karakter	citaat
1920–1924	Concertreis van Vecsey (viool) naar Hongarije. '21 Tournee in Italië (Alessandro). Opbrengst van Stradivarius ('23).	Intensieve studiejaren, vooral bij Kodaly (muziektheoretische achtergronden). Later, verwaarlozing pianotechniek – nieuwe methode (uitgedacht). Ik kan (ook t. H. uit ervaring) kennismaking met Bartók. Ook met de namen van Kodaly, Ravel en Stravinsky '24 – eindexamen, piano- en compositie. '4 sept '24 debuut van violen. Brahms en Toth Aladár (pseudoniem)	zom. van '22: Balatonlelle, Kisfaludy-ház, Tihany, Keszthely (Tsjech.-Hon. Balaton). zom. van '23: Tapolca, Szigliget, Keszthely (Tsjech.-Hon. Balaton). zom. van '24: Balatonfüred. Veszprém.	doorgaans in zeer vruchtbare, kunstzinnige, veel afwisseling, tussen optimisme en pessimisme, uiteenlopend in stemming.	Pianovirtuoos en componist Kodaly, Bartók, Dankbaar zijn we '22 geboren. Mozart, Beethoven '24 Pianoconcert Franck. Een symfonisch gedicht van Liszt.
1924–1927	Geboortestad, geldverdienen, concertreizen, grote successen (met Z. Székely) in Hongarije en Italië ('25) Pole '25: composities – o.a. met T. Early in Boedapest, Tournee in Italië – '27 concerten – met Cl. Kreilsheimer ('26–'27) 3 jan '27: première 1e strijkkwartet in Boedapest (Bartók in London). Begin '27 Sz.-Hermann. Verbondenheid met Bartók en met Paul Hermann.	Moeilijke jaren: geldverdienen, honger. Ook bemoedigende ervaringen: grote concerten (met Z. Székely) in Hongarije en Italië ('25) Pole '25: composities – o.a. met T. Early in Boedapest, Tournee in Italië – '27 concerten – met Cl. Kreilsheimer ('26–'27) 3 jan '27: première 1e strijkkwartet in Boedapest (Bartók in London). Begin '27 Sz.-Hermann. Verbondenheid met Bartók en met Paul Hermann.	okt. '24: Wenen – Kapucijner zomer- van '25: Egg (Tsjech.-Hongarije) zom. '25: Bayreuth, Stadt, Bayr. Wenen – Venetië – Genève – Napels – Palermo – Rome – Milaan. zom.- van '26: Egg (Tsjech.-Hongarije) okt '26 – jan '27: 30 steden in Italië, o.a. Trieste, Venetië – Ravenna – Ferrara – Foggia – Rimini – Mirandola – Mantova – Modena – Milaan – Bologna – Rome – Viareggio (kust van) – Pisa – Florence – Genève – Bergamo – Verona – Brescia – Spezia – Livorno '27 Bekkenbuk, Bayreuth, Meersburg, Tsjech. Sept. '27 Keulen – Nijmegen	Erg moeilijke, soms zelfs hopeloze periode. Ook met name in Italië prospereerden (jaren) zeer armelijke stemmingen	Kantate Strijkkwartet 1 Bartók 1e pianoconcert Stravinsky, Ode to Sidere Hongaarse folklore

Autobiografische aantekeningen van Géza Frid, ca. 1960
Géza Frid kende in Hongarije muzikale hoogtepunten als lessen van de componisten Zoltán Kodály en Béla Bartók. Maar de politieke situatie in het land werd steeds grimmiger en hij had grote geldzorgen.
Particuliere collectie

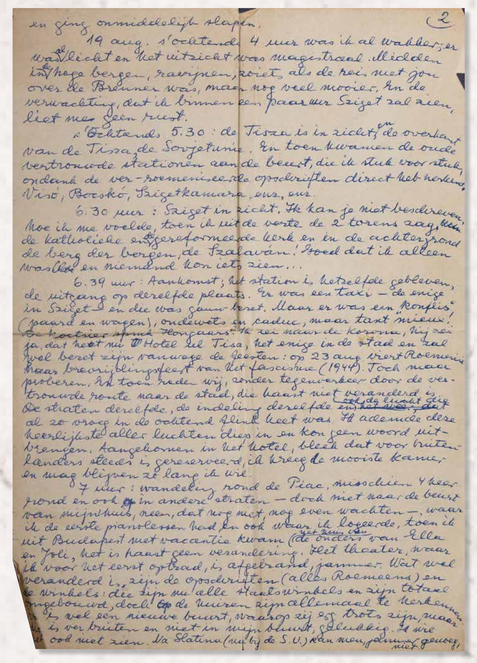

en ging onmiddellijk slapen. (2)

19 aug. s'ochtends 4 uur was ik al wakker; er waaide een licht uitzicht was magentraal. Helderder lichtpaarse bergen, ravijnen, zoiet, als de rei met zijn verwachting, dat ik binnen een paar uur Sziget zal zien, liet mij geen rust.

's Ochtends 5.30: de Tisza is in zicht. De overkant van de Tisza de Sovjetunie. En toen ik wanneer de oude vertrouwde stationen aan de beurt, die ik stuk voor stuk, ondanks de ver-roemenswaardige opdrachten direct herkende, Virot, Boresko, Seigetkamera, enz., enz.

6.30 uur: Sziget in zicht. Ik kan je niet beschrijven hoe ik me voelde, toen ik uit de verte de 2 torens zag, de katholieke en gereformeerde kerk en in de achtergrond de berg der bergen, de Szalaván! Goed dat ik alleen was en niemand iets kon zien...

6.34 uur: Aankomst; het station is hetzelfde gebleven, de uitgang op dezelfde plaats. Er was een taxi – de enige in Sziget – en die was canvas-kapot. Maar er was een konflis (paard en wagen), ondanks de paarden – de enige ja dat heet nu Hotel del Tisza. Het enige in de stad en zeer goed zijn vanwege de Russen: op 23 aug vertrokken daar bevrijdingsleger van het fascisme (1944). Toch meer proberen. Ik toon rede wij, zonder tegenverbaar door de vertrouwde route naar de stad, die haast niet veranderd is. De straten dezelfde, de huizen dezelfde, alleen dat de 20 vraag in de ooltend plaats heet was 30 afgelopen deze hoofdstraat. Aller kunsten dien in en kon geen woord uitbrengen. Aangekomen in het Hotel, bleek dat voor twee kamers steeds is gereserveerd, ik kreeg de mooiste kamer. En mag blijven zo lang ik wil.

7 uur: wandeling rond de Piac, misschien 4 keer rond en ook in andere straten – doch niet naar de beurt van mijn huis, neen, dat zag met zag even wachten – waar ik de eerste plantsoen heb en ook waar ik logeerde, toen ik uit Boedapest met vacantie kwam (de ouders van Ella en Jole, het is haast geen verandering. Het theater, waar ik voor het eerst op trad is, afgebrand, jammer. Wat wel veranderd is, zijn de opschriften (alles Roemeens) en de winkels: die zijn nu alle staatswinkels en zijn totaal ingebouwd, doch de kleuren zijn allemaal te herkennen. Ik zag een nieuwe buurt, waarbij zij 50 zijn, maar is er bijgebouwd en niet in mijn bleuk. Gelukkig. Ik wil ook niet zien. De Statuen (mijn de S.U.) kan men gewoon

Pagina uit een brief van Géza Frid aan zijn vrouw Ella, 20 augustus 1966
Pas in 1966 keerde Geza Frid weer terug naar zijn geboortestad Máramarossziget. '6.30 uur: Sziget in zicht. Ik kan je niet beschrijven hoe ik me voelde, toen ik uit de verte de 2 torens zag, de katholieke en de gereformeerde kerk en in de achtergrond de berg der bergen, de Zalaván! Goed dat ik alleen was en niemand iets kon zien...'
Particuliere collectie

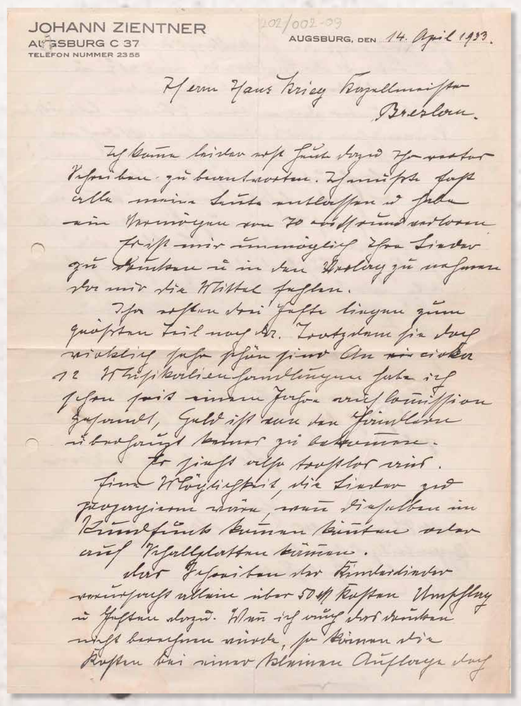

JOHANN ZIENTNER
AUGSBURG C 37
TELEFON NUMMER 2355

202/002-09

AUGSBURG, DEN 14. April 1933.

Herrn Hans Krieg Rechtsanwalt
Breslau.

Ich komme leider noch heute Sonntag Nachmittag zu Ihnen, ~~zu~~ bemerkte ~~Ihnen~~ Ihnen, dass ich ~~Ihnen~~ Ihnen ~~Ihnen~~ Ihnen ~~Ihnen~~ Ihnen

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

MUZIEKEDUCATIE

Daniel Belinfante, ca. 1940
Particuliere Collectie

Muziekeducatie speelde bij de componisten een levenslange rol. Velen studeerden zelf aan een conservatorium in binnen- of buitenland. Leo Smit, Simon Gokkes, Marjo Tal en Rosy Wertheim studeerden aan het Amsterdamsch Conservatorium compositie bij Sem Dresden. Na het afronden van hun eigen studie gaven componisten vaak les, van alleen componeren konden ze niet rondkomen. Leo Smit keerde hiervoor een paar jaar terug naar het Conservatorium. Veel musici gaven privéles aan huis en plaatsten advertenties om leerlingen te werven. Voor Daniël Belinfante was muziekpedagogiek meer dan een extra bron van inkomsten, hij leidde zijn eigen muziekschool.

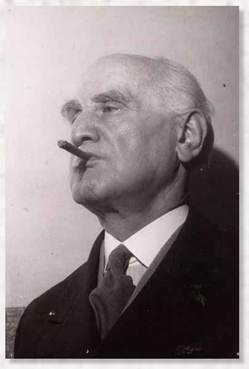

Sam Dresden, 1956
ANEFO, Collectie Foto-afdrukken, Stadsarchief Amsterdam

Daniël Belinfante

Amsterdam, 1893 – Fürstengrube, 1945

De vader van Daniël Belinfante verdiende zijn brood als diamantslijper, maar muziek was zijn passie. Hij gaf zijn zoon Dan zijn eerste vioollessen, later werden deze overgenomen door oom Sidney. Bij Ary Belinfante – een broer van zijn opa met een eigen muziekschool – studeerde Daniël piano. Al snel had hij zijn eigen muziekschool in de Watergraafsmeer, waar leden van het Concertgebouworkest klassieke muziek doceerden, maar waar je ook jazz kon studeren. Belinfante liet zich inspireren door Ravel, Debussy en Milhaud. Het gebruik van meerdere toonsoorten naast elkaar geeft harmonische spanning en een weerbarstige klank, maar ook een rijk scala aan kleuren. In zijn *third sonatina for piano* klinken ook jazzachtige loopjes.
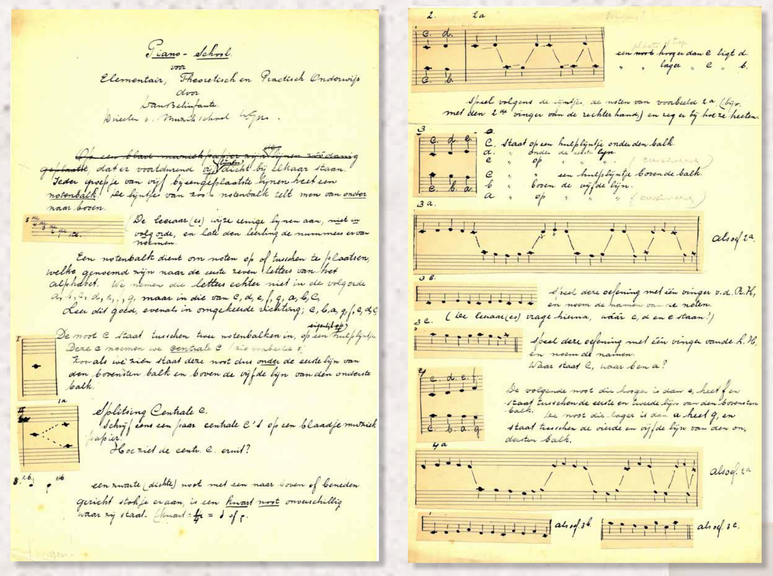
Handgeschreven lesmateriaal van Daniël Belinfante, jaren 30
Archief Daniël Belinfante, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Daniël Belinfante dirigeert de jaarlijkse leerlingenuitvoering in de Kleine Zaal van het Concertgebouw, ca. 1937
Daniël Belinfante componeerde Concertino voor piano en orkest voor zijn leerlingen, die het voor de radio en in het Concertgebouw uitvoerden.
Archief Daniël Belinfante, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Muziekschool Watergraafsmeer, ca. 1945
Daniël Belinfante werd in 1915 directeur van de Muziekschool Watergraafsmeer. Hij werd op 27 januari 1945 vermoord in Fürstengrube, een subkamp van Auschwitz. Zijn vrouw Martha heropende de school na de oorlog. Als eerbetoon aan haar man vernoemde zij de school naar hem.
Particuliere collectie

Sem Dresden

Amsterdam, 1881 – Den Haag, 1957

Als twaalfjarige speelde Sem Dresden trompet en pauken in het Amstels Fanfarekorps. Na de HBS vervolgde hij zijn muzikale opleiding in Berlijn, maar hij voelde zich al snel aangetrokken tot de Franse muziek. Als docent en later directeur van het Amsterdamsch Conservatorium opende hij voor jonge componisten de deur naar de nieuwe muziek uit Parijs. Als directeur van het Haags Conservatorium werd hij ontslagen vanwege zijn Joodse achtergrond. Hij overleefde de oorlog door de inzet van Henk Badings, die ervoor zorgde dat hij ook geen dwangarbeid behoefde te verrichten. Dresden is ondanks zijn drukke bezigheden zijn hele leven blijven componeren. Hij schreef heldere melodieen, met gedurfde klankkleuren en verfijnde ritmes. De *sonate voor fluit en harp* dateert uit 1918, Dresden had net zijn vaste aanstelling als docent aan het conservatorium op zak.

Docenten van het Amsterdamsch Conservatorium, tweede van links Sem Dresden, ca. 1930
Archief Sem Dresden, Nederlands Muziek Instituut Den Haag

Reünie van oud-leerlingen ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Amsterdamsch Conservatorium, 16 september 1934
Voor dit jubileum stelde Sem Dresden een gedenkboek samen. Leo Smit komt daarin als 'gediplomeerde' aan het woord: 'Wat de studietijd betreft, zijn er voor mij vele redenen deze met erkentelijkheid te gedenken.'
Archief Sem Dresden, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Diploma Amsterdamsch Conservatorium van Leo Smit, 1924
Leo Smit kreeg van Sem Dresden les in compositie. Hij was één van Dresdens beste leerlingen, en de eerste student van het Amsterdamsch Conservatorium die cum laude in compositie afstudeerde.
Archief Leo Smit, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Daniël Belinfante
Uit:
Derde Sonatine voor piano
deel 1: Moderato
Door: Marcel Worms – piano
Van:
FutureClassics – FC 052

Sam Dresden
Uit:
Sonate voor fluit en harp,
deel 3: Modéré et expressif
Door:
Mathias von Brenndorff – fluit
Maria Stange – harp
Van:
Youtube

MUZIEKEDUCATIE

Leo Smit

Amsterdam, 1900 – Sobibor, 1943

Leo Smit studeerde piano en compositie aan het Amsterdamsch Conservatorium. Van 1927 tot 1936 woonde en werkte hij in Parijs, waar hij zich liet inspireren door Debussy, Ravel, Stravinsky en Milhaud. Ook flarden jazz klinken door in zijn vaak optimistische muziek. In Parijs bleef zijn band met Nederland sterk. Regelmatig klonk zijn muziek in het Concertgebouw, zo ook het ballet *Schemselnihar*. Op 19 december 1929 bracht het Concertgebouworkest onder leiding van Pierre Monteux het werk in première. Het ballet verklankt de kleurige bedrijvigheid van een drukke Perzische stad.

Leo Smit, ca 1925
Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

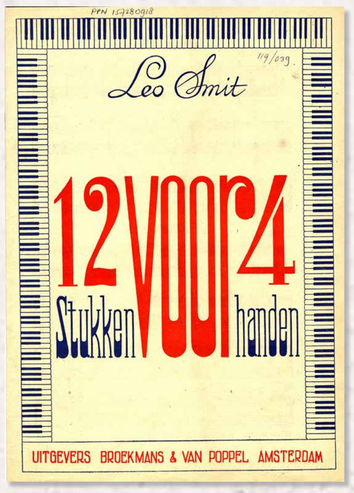

Leo Smit, 12 stukken voor 4 handen, 1941
Archief Leo Smit, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

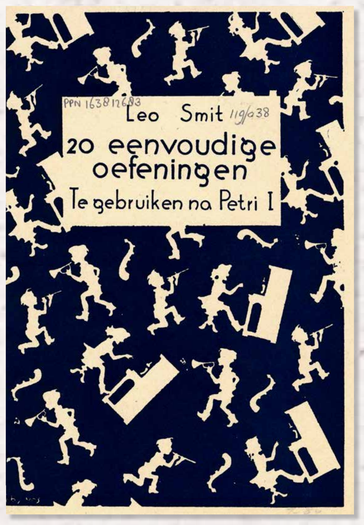

Leo Smit, 20 eenvoudige oefeningen, 1939
Leo Smit gaf thuis les in piano, theorie en compositie. De muziek van 12 stukken voor 4 handen en 20 eenvoudige oefeningen schreef hij voor kinderen en beginnende pianisten.
Archief Leo Smit, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Brief van Dick Kattenburg aan Leo Smit, 1942
Leo Smit ging tijdens de bezetting door met lesgeven. Ontmoetingen met zijn leerling Dick Kattenburg werden te gevaarlijk, dus zette hij de compositielessen per post voort. Kattenburg schrijft hierover: ['Ik verlang naar niets liever om de lessen weer mondeling te hervatten, maar ik vrees dat ik nog geruime tijd me met dit surrogaat (overigens van voortreffelijk gehalte, 't duurt alleen te lang voordat ik 't krijg) tevreden zal moeten stellen.']
Archief Dick Kattenburg, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Dick Kattenburg

Amsterdam, 1919 – Auschwitz, 1944

Dick Kattenburg was een muzikale telg uit de welgestelde textielfamilie Kattenburg, met o.a. de fabriek Hollandia-Kattenburg in Amsterdam Noord. Hij studeerde viool en compositie in Bussum bij Hugo Godron en haalde na het uitbreken van de oorlog nog zijn staatsexamen theorie en viool bij Willem Pijper. Hij nam vervolgens orkestratielessen bij Leo Smit. Toen Kattenburg moest onderduiken en Smit gedwongen verhuisde naar de Transvaalbuurt, werden de lessen per brief voortgezet. Ondergedoken bleef hij zijn aanstekelijke muziek aan het papier toevertrouwen, onder verschillende valse namen. Zijn *Kwartet voor fluit, viool, cello en piano* signeerde hij met 'KvD'. Aan het tweede deel, *Andante dolorosa* is goed te horen waarom Kattenburg bij zijn herontdekking de bijnaam 'de Nederlandse Gershwin' kreeg.
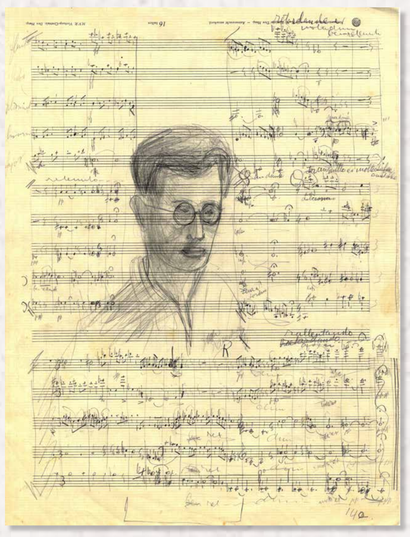
Zelfportret Dick Kattenburg op partituur Divertimento voor vijf blazers, 1937
Archief Dick Kattenburg, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Dick Kattenburg, ca 1940
Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Partituur Trio à Cordes, Dick Kattenburg, 1938
Archief Dick Kattenburg, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

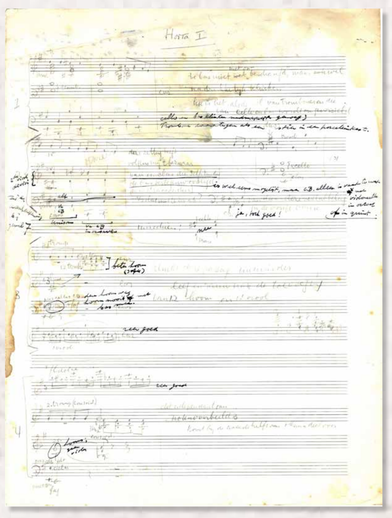

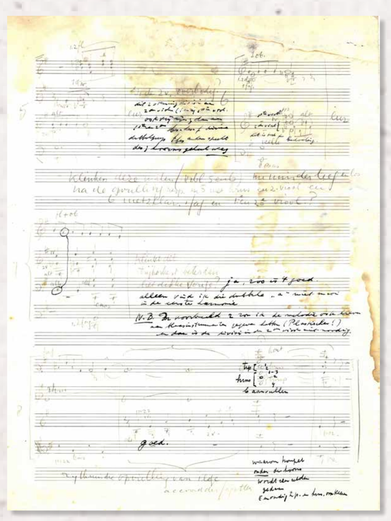

Partituur Horra I, Dick Kattenburg, autograaf, 1942
Compositieles over de post. De aantekeningen van Dick Kattenburg zijn in potlood, Leo Smit heeft in zwarte pen gereageerd.
Archief Dick Kattenburg, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Leo Smit
Uit:
Schemselnihar
deel 1: Prélude
Door:
Nederlands Philharmonisch Orkest
Onder leiding van Ed Spanjaard
Van:
Donemus – NM Special 93003

Dick Kattenburg
Uit:
Kwartet voor fluit, viool, cello en piano
Andante dolorosa
Door:
Leo Smit Ensemble
Eleonore Pameijer – fluit
Ursula Schoch – viool
Stephan Heber – cello
Marcel Worms – piano
Van:
FutureClassics FC091

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

CONCERTGEBOUW

Componisten brachten zelf hun composities onder de aandacht bij orkesten en concertzalen. Velen probeerden hun werk uitgevoerd te krijgen door het hoog aangeschreven Concertgebouworkest. Maar het Concertgebouw stond in de jaren 20 en 30 bekend om zijn behoudende repertoire. En als de dirigent of artistiek leider al voor een modern werk koos, was dit vaak van buitenlandse bodem. Na de aanstellingen van dirigenten Pierre Monteux en Eduard van Beinum werden verzoeken van Nederlandse componisten vaker gehonoreerd, maar Nederlandse composities bleven niettemin ondervertegenwoordigd. Werken van Leo Smit en Henriëtte Bosmans stonden meerdere malen op het programma; Israel Olman en Rosy Wertheim hadden minder succes.

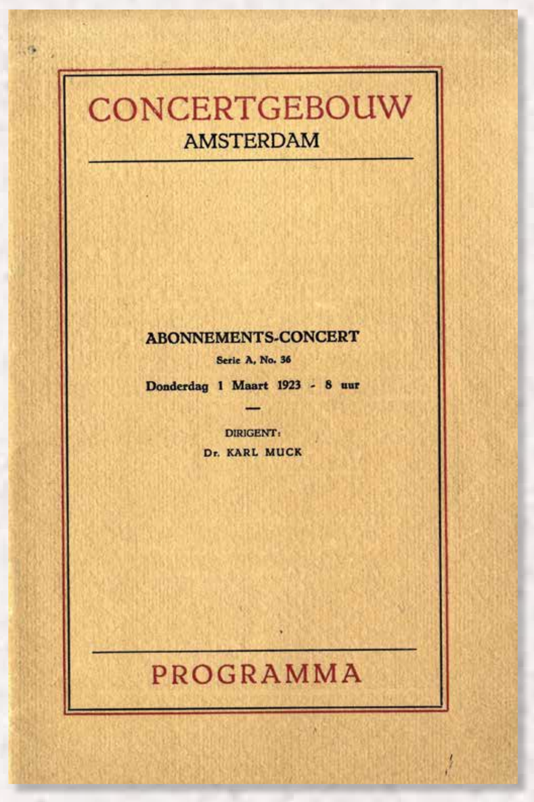

CONCERTGEBOUW
AMSTERDAM

ABONNEMENTS-CONCERT
Serie A. No. 36
Donderdag 1 Maart 1923 - 8 uur

DIRIGENT:
Dr. KARL MUCK

PROGRAMMA

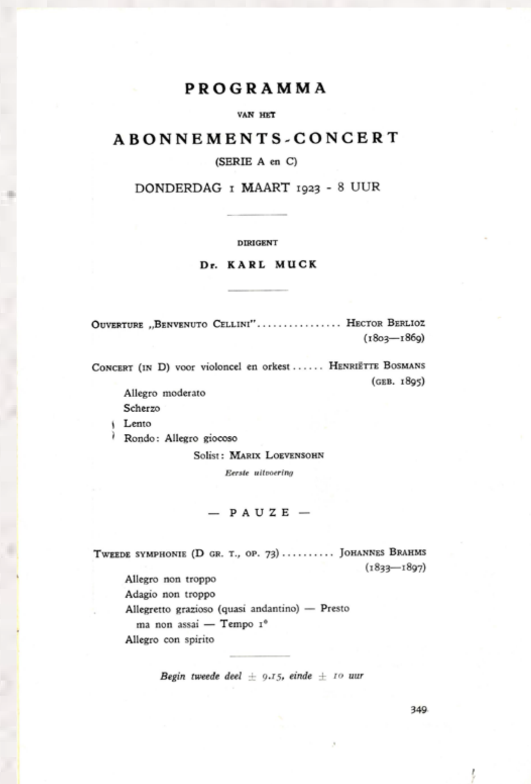

PROGRAMMA
VAN HET
ABONNEMENTS-CONCERT
(SERIE A en C)
DONDERDAG 1 MAART 1923 - 8 UUR

DIRIGENT
Dr. KARL MUCK

OUVERTURE „BENVENUTO CELLINI" .... HECTOR BERLIOZ (1803—1869)

CONCERT (IN D) voor violoncel en orkest ...... HENRIËTTE BOSMANS (GEB. 1895)
Allegro moderato
Scherzo
Lento
Rondo: Allegro giocoso
Solist: MARIX LOEVENSOHN
Eerste uitvoering

— PAUZE —

TWEEDE SYMPHONIE (D GR. T., OP. 73) .... JOHANNES BRAHMS (1833—1897)
Allegro non troppo
Adagio non troppo
Allegretto grazioso (quasi andantino) — Presto ma non assai — Tempo I°
Allegro con spirito

Begin tweede deel ± 9.15, einde ± 10 uur

349

Programmaboekje Abonnementsconcert o.lv. Carl Muck, 1 maart 1923
Op deze avond ging Concert (in D) voor violoncel en orkest van Henriëtte Bosmans in het Concertgebouw in première.
Archief Henriëtte Bosmans, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Leo Smit, Rosa Spier en Eduard van Beinum repeteren voor het Concertino voor harp en orkest, 1934
Eduard van Beinum, studiegenoot van Leo Smit aan het conservatorium, werd in 1932 tweede dirigent van het Concertgebouworkest. Hij dirigeerde in het Concertgebouw vaker werk van jonge Nederlandse componisten dan zijn voorganger Cornelis Dopper.
Archief Leo Smit, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

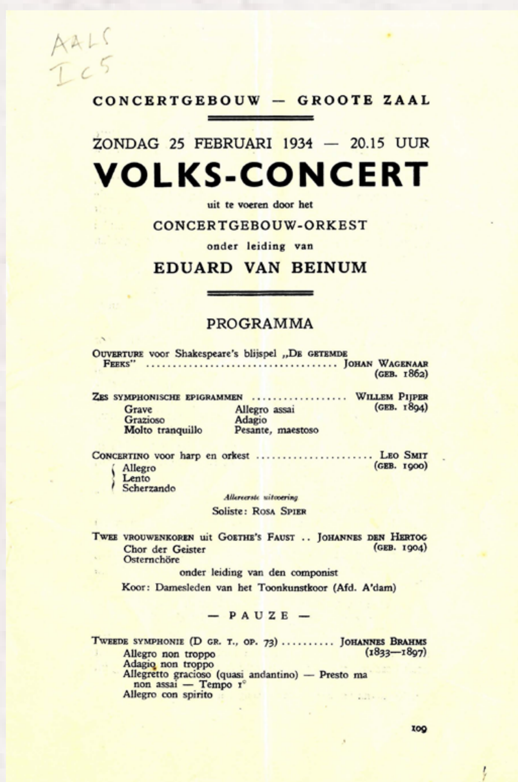

AALS
Ic5

CONCERTGEBOUW — GROOTE ZAAL
ZONDAG 25 FEBRUARI 1934 — 20.15 UUR
VOLKS-CONCERT
uit te voeren door het
CONCERTGEBOUW-ORKEST
onder leiding van
EDUARD VAN BEINUM

PROGRAMMA

OUVERTURE voor Shakespeare's blijspel „DE GETEMDE FEEKS" .... JOHAN WAGENAAR (GEB. 1862)

ZES SYMPHONISCHE EPIGRAMMEN .... WILLEM PIJPER (GEB. 1894)
Grave — Allegro assai
Grazioso — Adagio
Molto tranquillo — Pesante, maestoso

CONCERTINO voor harp en orkest .... LEO SMIT (GEB. 1900)
Allegro
Lento
Scherzando
Allereerste uitvoering
Soliste: ROSA SPIER

TWEE VROUWENKOREN uit GOETHE'S FAUST .. JOHANNES DEN HERTOG (GEB. 1904)
Chor der Geister
Osterchöre
onder leiding van den componist
Koor: Damesleden van het Toonkunstkoor (Afd. A'dam)

— PAUZE —

TWEEDE SYMPHONIE (D GR. T., OP. 73) .... JOHANNES BRAHMS (1833—1897)
Allegro non troppo
Adagio non troppo
Allegretto gracioso (quasi andantino) — Presto ma non assai — Tempo I°
Allegro con spirito

109

Programmaboekje Volks-Concert onder leiding van Eduard van Beinum, 1935
Leo Smit componeerde Concertino voor harp en orkest voor de gevierde harpiste Rosa Spier. De aanleiding was haar aanstelling in 1935 bij het Concertgebouw. In 1941 werd ze onder druk van de nazi's ontslagen.
Archief Leo Smit, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

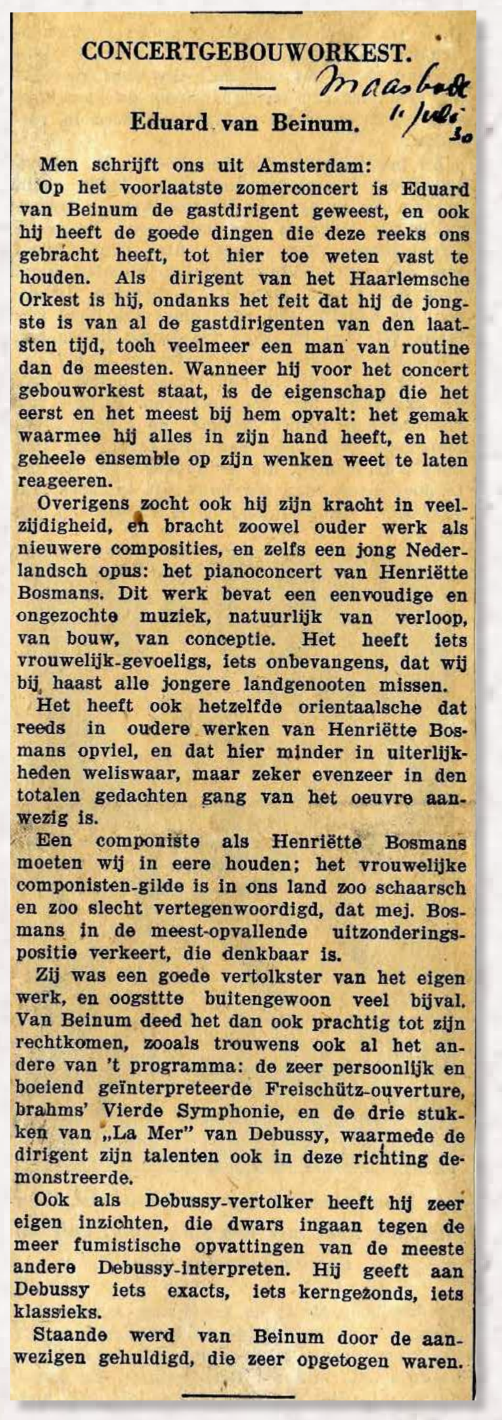

CONCERTGEBOUWORKEST.
Maasbode 11 juli 30
Eduard van Beinum.

Men schrijft ons uit Amsterdam:
Op het voorlaatste zomerconcert is Eduard van Beinum de gastdirigent geweest, en ook hij heeft de goede dingen die deze reeks ons gebracht heeft, tot hier toe weten vast te houden. Als dirigent van het Haarlemsche Orkest is hij, ondanks het feit dat hij de jongste is van al de gastdirigenten van den laatsten tijd, toch veelmeer een man van routine dan de meesten. Wanneer hij voor het concertgebouworkest staat, is de eigenschap die het eerst en het meest bij hem opvalt: het gemak waarmee hij alles in zijn hand heeft, en het geheele ensemble op zijn wenken weet te laten reageeren.
Overigens zocht ook hij zijn kracht in veelzijdigheid, en bracht zoowel ouder werk als nieuwere composities, en zelfs een jong Nederlandsch opus: het pianoconcert van Henriëtte Bosmans. Dit werk bevat een eenvoudige en ongezochte muziek, natuurlijk van verloop, van bouw, van conceptie. Het heeft iets vrouwelijk-gevoeligs, iets onbevangens, dat wij bij haast alle jongere landgenooten missen.
Het heeft ook hetzelfde orientaalsche dat reeds in oudere werken van Henriëtte Bosmans opviel, en dat hier minder in uiterlijkheden weliswaar, maar zeker evenzeer in den totalen gedachten gang van het oeuvre aanwezig is.
Een componiste als Henriëtte Bosmans moeten wij in eere houden; het vrouwelijke componisten-gilde is in ons land zoo schaarsch en zoo slecht vertegenwoordigd, dat mej. Bosmans in de meest-opvallende uitzonderingspositie verkeert, die denkbaar is.
Zij was een goede vertolkster van het eigen werk, en oogstte buitengewoon veel bijval. Van Beinum deed het dan ook prachtig tot zijn rechtkomen, zooals trouwens ook al het andere van 't programma: de zeer persoonlijk en boeiend geïnterpreteerde Freischütz-ouverture, brahms' Vierde Symphonie, en de drie stukken van „La Mer" van Debussy, waarmede de dirigent zijn talenten ook in deze richting demonstreerde.
Ook als Debussy-vertolker heeft hij zeer eigen inzichten, die dwars ingaan tegen de meer fumistische opvattingen van de meeste andere Debussy-interpreten. Hij geeft aan Debussy iets exacts, iets kerngezonds, iets klassieks.
Staande werd van Beinum door de aanwezigen gehuldigd, die zeer opgetogen waren.

Recensie van Henriëtte Bosmans Pianoconcert uitgevoerd door het Concertgebouworkest, de Maasbode, 11 juli 1930
Het Pianoconcert van Henriëtte Bosmans wordt hier goed besproken. Volgens de recensent verkeert ze als vrouwelijke componist in ['de meest-opvallende uitzonderingspositie die denkbaar is'.]
Archief Henriëtte Bosmans, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Henriëtte Bosmans, ca. 1930
Archief Henriëtte Bosmans, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Reclame in een etalage, ca. 1930
Aankondiging van pianoconcerten in het Concertgebouw, met o.a. Henriëtte Bosmans als pianist.
Archief Henriëtte Bosmans, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Henriëtte Bosmans met Francis Koene en een onbekende vrouw, 1934
Archief Henriëtte Bosmans, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Henriëtte Bosmans

Amsterdam, 1895- Amsterdam, 1952

Als dochter van een cellist en een pianiste was Henriëtte Bosmans voorbestemd voor het podium. In haar glansrijke pianocarrière trad ze meerdere malen op als soliste met het Concertgebouworkest. Ook haar eigen muziek klonk in het Concertgebouw, waar haar Concertino voor piano en orkest op 10 januari 1929 in première ging onder leiding van Pierre Monteux. Ze speelde zelf de solopartij. Nadat haar verloofde Francis Koene in 1935 overleed, componeerde ze negen jaar lang niet. De oorlog maakte korte metten met haar carrière als pianist. Als half Joodse voorzag ze in haar levensonderhoud met clandestiene concerten op geheime locaties. Na de oorlog componeerde ze vooral liederen.

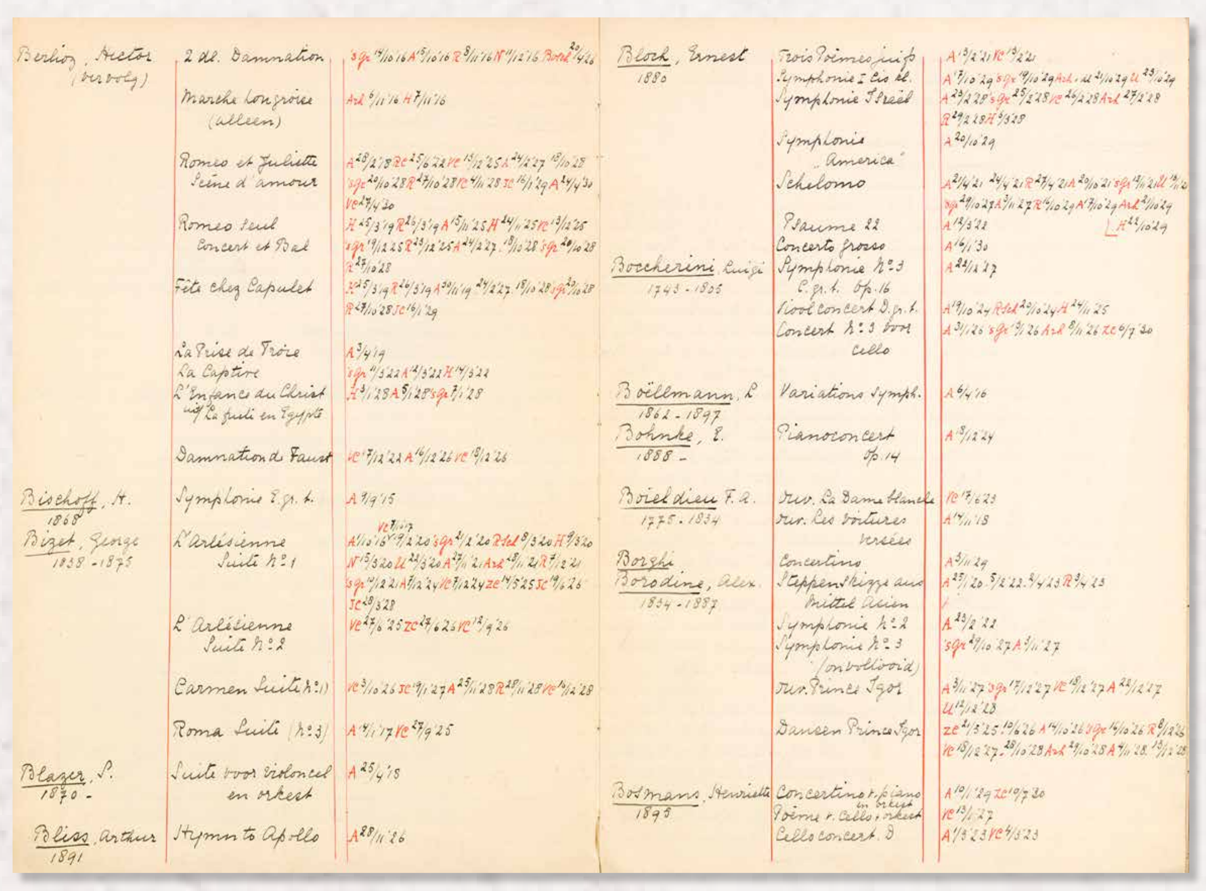

Register van door het Concertgebouworkest uitgevoerde werken, 1915-1930
Henriëtte Bosmans ging vriendschappelijk om met Willem Mengelberg, dirigent van het Concertgebouworkest. Ze was één van de weinige Nederlandse pianisten die met het orkest optraden. Ook speelde het orkest tussen 1930 en 1939 composities van Bosmans.
Archief Concertgebouw N.V., Stadsarchief Amsterdam

Henriëtte Bosmans
Uit:
Concertino for piano & orchestra
Door:
Radio Kamerorkest onder leiding van Ed Spanjaard
Ronald Brautigam – piano
Van:
Donemus – NM Classics 92044

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

CONCERTGEBOUW

Marius Flothuis

Amsterdam, 1914 Amsterdam 2001

Met zijn broer Joop speelde Marius Flothuis symfonieën die bewerkt waren voor piano. Via Joop maakte hij ook kennis met Debussy, Ravel en andere Franse componisten. Op zijn zeventiende slaagde Marius voor het gymnasium en voor zijn examen muziektheorie en piano. Naast zijn studie klassieke talen had hij een baan bij het Concertgebouw. Hij weigerde zich te conformeren aan de regels van de bezetter en werd prompt ontslagen. Zijn verzetsactiviteiten werden verraden en na barre jaren in Duitse concentratiekampen en een helse dodenmars kwam hij volledig uitgeput in Amsterdam terug. Met componeren was hij nooit gestopt, Flothuis schreef muziek als tegenwicht tegen al het lelijke om hem heen. De *Sonata da Camera* (luisterfragment) schreef hij in gevangenschap in Kamp Vught.

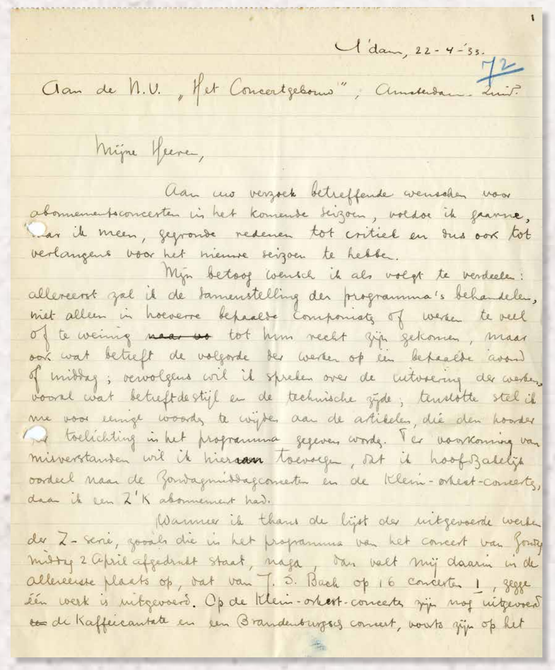

Aan de N.V. „Het Concertgebouw", Amsterdam.

Mijne Heeren,

Aan uw verzoek betreffende wenschen voor abonnementsconcerten in het komende seizoen, voldoe ik gaarne, daar ik meen, gegronde redenen tot critiek en dus ook tot verlangens voor het nieuwe seizoen te hebben.

Mijn betoog wenscht ik als volgt te verdeelen: allereerst zal ik de samenstelling der programma's behandelen, niet alleen in hoeverre bekende Componisten of werken te veel of te weinig naar tot hun recht zijn gekomen, maar ook wat betreft de volgorde der werken op een bepaalde avond of middag; vervolgens wil ik spreken over de uitvoering der werken, vooral wat betreft de stijl en de technische zijde; tenslotte stel ik me voor enige woorden te wijden aan de artikelen, die den houder der toelichting in het programma gegeven wordt. Ter voorkoming van misverstanden wil ik hieraan toevoegen, dat ik hoofdzakelijk oordeel naar de Zondagmiddagconcerten en de Klein-orkest-concerts, daar ik een Z'n abonnement heb.

Wanneer ik thans de lijst der uitgevoerde werken der Z-serie, zooals die in het programma van het concert van Zondagmiddag 2 April afgedrukt staat, naga, dan valt mij daarin de allereerste plaats op, dat van J. S. Bach op 16 concerten 1, gegeven werk is uitgevoerd. Op de Klein-orkest-concerts zijn nog uitgevoerd en de Kaffeecantate en een Brandenburgsch concert, zooals zijn op het

Brief van Marius Flothuis aan de N.V. 'Het Concertgebouw', 22 april 1933
In deze brief van acht kantjes legt de 23-jarige Flothuis uit wat er beter kan aan de programmering, uitvoeringen en artikelen in de programmaboekjes van het Concertgebouw.
Archief Concertgebouw N.V., Stadsarchief Amsterdam

Marius Flothuis in gesprek met Peter Pears, tenor en levenspartner van de componist Benjamin Britten, in het Concertgebouw, ca. 1950
Maria Austria/MAI, Archief Marius Flothuis, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

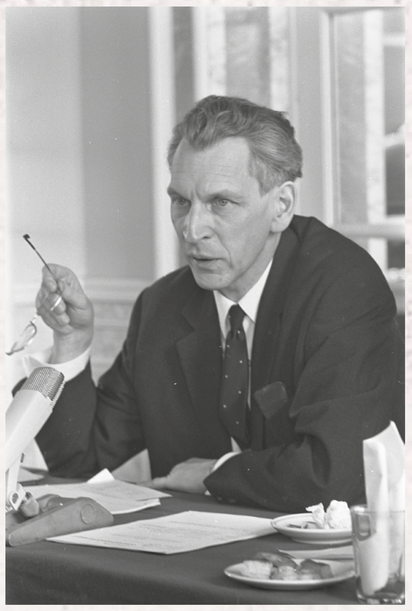

Marius Flothuis, 1967
Jac de Nijs, ANEFO, Collectie Nationaal Archief

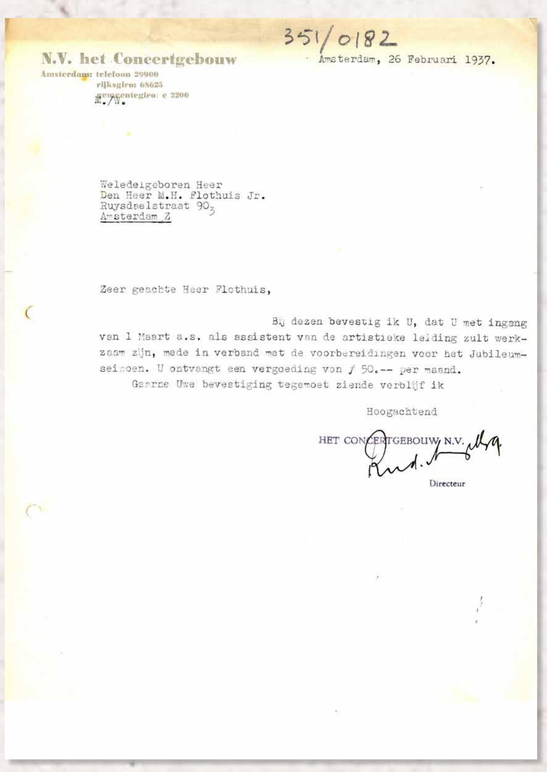

N.V. het Concertgebouw
Amsterdamse telefoon 29900
rijksgiro 88625
gemeentegiro e 2200
A'dam.

351/0182

Amsterdam, 26 Februari 1937.

Weledelgeboren Heer
Den Heer M.H. Flothuis Jr.
Ruysdaelstraat 90
Amsterdam Z

Zeer geachte Heer Flothuis,

Bij dezen bevestig ik U, dat U met ingang van 1 Maart a.s. als assistent van de artistieke leiding zult werkzaam zijn, mede in verband met de voorbereidingen voor het Jubileumseizoen. U ontvangt een vergoeding van ƒ 50.-- per maand.

Gaarne Uwe bevestiging tegemoet ziende verblijf ik

Hoogachtend

HET CONCERTGEBOUW N.V.

Directeur

Brief van Rudolf Mengelberg aan Marius Flothuis, 1937
Marius Flothuis kwam in 1937 in dienst bij het Concertgebouw als assistent van artistiek leider Rudolf Mengelberg. Als assistent had hij niet veel invloed, maar hij probeerde Mengelberg te bewegen werk van hedendaagse componisten op het programma te zetten.
Archief Marius Flothuis, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Iedereen die werkzaam was in de kunst- en cultuursector moest zich aanmelden bij de Kultuurkamer om zijn beroep te mogen blijven uitoefenen. Marius Flothuis was getrouwd met een Joodse vrouw. Hij weigerde zich in te schrijven bij de Kultuurkamer. Dit leidde tot zijn ontslag bij het Concertgebouw. De lege formulieren heeft hij altijd bewaard.

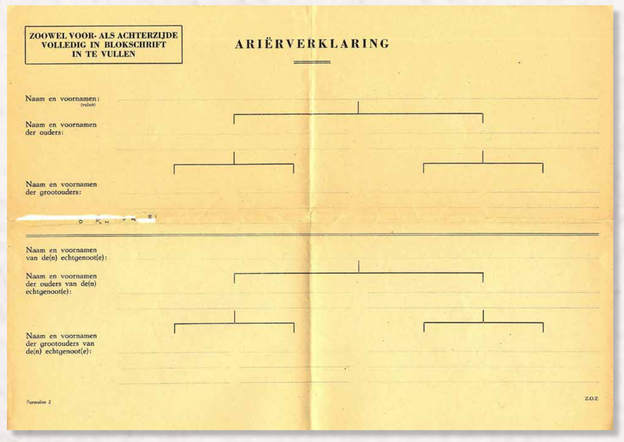

ZOOWEL VOOR- ALS ACHTERZIJDE VOLLEDIG IN BLOKSCHRIFT IN TE VULLEN

ARIËRVERKLARING

Naam en voornamen:
Naam en voornamen der ouders:
Naam en voornamen der grootouders:
Naam en voornamen van de(n) echtgenoot(e):
Naam en voornamen der ouders van de(n) echtgenoot(e):
Naam en voornamen der grootouders van de(n) echtgenoot(e):

Formulier 2 Z.O.Z.

Formulier voor inschrijving bij de Kultuurkamer, 1941
Archief Marius Flothuis, Nederland Muziek Instituut, Den Haag

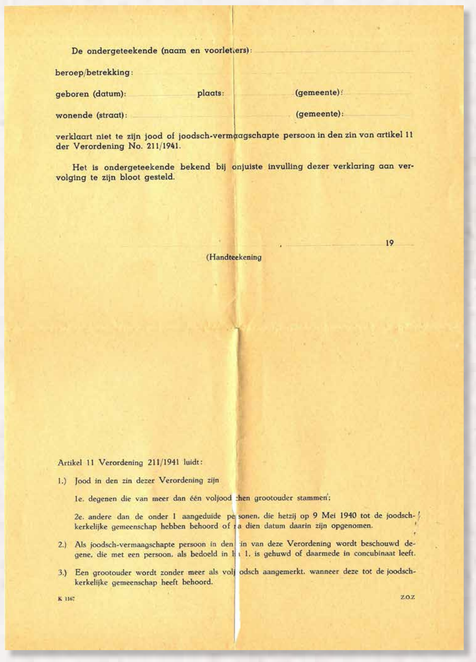

De ondergeteekende (naam en voorletters):
beroep/betrekking:
geboren (datum): plaats: (gemeente):
wonende (straat): (gemeente):

verklaart niet te zijn jood of joodsch-vermaagschapte persoon in den zin van artikel 11 der Verordening No. 211/1941.

Het is ondergeteekende bekend bij onjuiste invulling dezer verklaring aan vervolging te zijn bloot gesteld.

19
(Handteekening

Artikel 11 Verordening 211/1941 luidt:

1.) Jood in den zin dezer Verordening zijn

1e. degenen die van meer dan één volljood hen grootouder stammen;

2e. andere dan de onder 1 aangeduide personen, die hetzij op 9 Mei 1940 tot de joodsch-kerkelijke gemeenschap hebben behoord of na dien datum daarin zijn opgenomen.

2.) Als joodsch-vermaagschapte persoon in den zin van deze Verordening wordt beschouwd degene, die met een persoon, als bedoeld in lid 1, is gehuwd of daarmede in concubinaat leeft.

3.) Een grootouder wordt zonder meer als volljoodsch aangemerkt, wanneer deze tot de joodsch-kerkelijke gemeenschap heeft behoord.

K 1167 Z.O.Z.

Formulier voor inschrijving bij de Kultuurkamer, 1941
Archief Marius Flothuis, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Frankeeren als brief

NEDERLANDSCHE KULTUURKAMER
AFD. LEDENREGISTRATIE

2e VAN DEN BOSCHSTRAAT 44

Afzender:
Naam: .....
Adres: .....

'S-GRAVENHAGE

K 1123

Retourenvelop
Archief Marius Flothuis, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Marius Flothuis
Sonata da Camera, op 17
Door:
Eleonore Pameijer – fluit
Frans van Ruth – piano
Van:
FutureClassics – FC 052

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

KOOR EN ORKEST

Jan van Gilse, 1939
Archief Jan van Gilse,
Nederlands Muziek Instituut,
Den Haag

Verschillende componisten waren werkzaam als dirigent. Jan van Gilse dirigeerde onder andere het Utrechtsch Stedelijk Orkest. Hij dirigeerde Mahler, maar had ook belangstelling voor Franse muziek van Ravel en Roussel. Israel Olman speelde als componist en dirigent een grote rol bij amateurzangverenigingen. Deze koren waren vaak verbonden aan een vakvereniging of sociale organisatie. Binnen de koren was gezelligheid erg belangrijk, en zangers ontmoetten elkaar op zangfeesten en concoursen. Ook in de Joodse gemeenschap was zingen populair. De diamantwerkers vormden de grootste groep zangers, zij zongen als het even kon zelfs onder het werken. Hans Krieg had een voorliefde voor Joodse koormuziek, en dirigeerde zijn eigen Joodse koren.

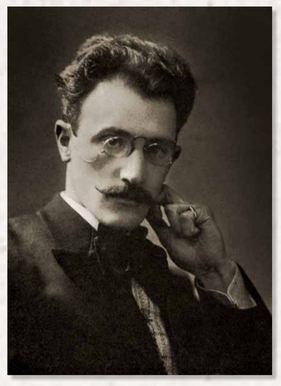

Israel Olman, 1912
Archief Israel Olman,
Nederlands Muziek Instituut,
Den Haag

Jan van Gilse

Rotterdam 1881 – Oegstgeest 1944

Al op tienjarige leeftijd wist Jan van Gilse wat hij wilde worden: dirigent en componist. Zes jaar later werd hij in Keulen aan het conservatorium aangenomen. In 1917 werd hij dirigent van het Utrechtsch Stedelijk Orkest. Als sociaal bewogen belangenbehartiger richtte hij het Genootschap van Nederlandse Componisten op en later de auteursrechtenorganisatie Buma. Van Gilse was een man van principes. Na 1933 weigerde hij resoluut uitnodigingen uit Duitsland. Toen in Nederland Joden uit de concertzaal geweerd werden, besloot hij zijn carrière als dirigent te beëindigen. Samen met anderen schreef hij een protestbrief aan Seyss-Inquart. Op zijn achttiende onderduikadres, in het zomerhuis van collega componist Rudolf Escher, werd hij ernstig ziek. Hij maakte de bevrijding niet meer mee en overleed op 8 september 1944. Van Gilses Eerste Symfonie dateert uit zijn studententijd en is geschreven in een laatromantische stijl.

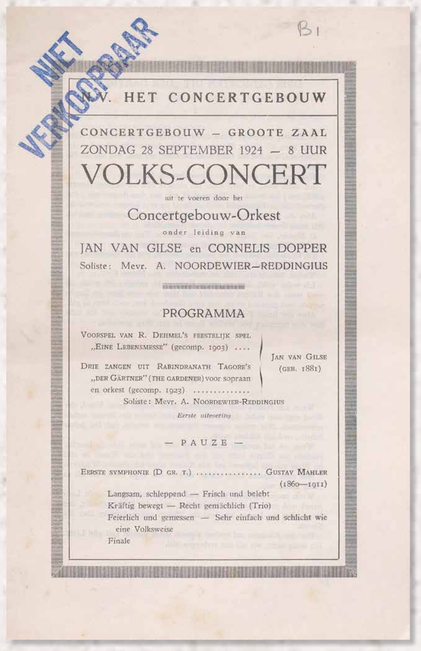

Programma voor een Volksconcert in Het Concertgebouw, 28 september 1924
Jan van Gilse solliciteerde vergeefs als dirigent bij het Concertgebouworkest. Hij dirigeerde het orkest incidenteel, voornamelijk in uitvoeringen van zijn eigen composities zoals bij dit Volksconcert.
Archief Jan van Gilse, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Jan van Gilse voor het Utrechts Stedelijk Orkest, ca. 1920
Jan van Gilses eerste vaste aanstelling als dirigent in Nederland was bij het U.S.O. Hij was een betrokken dirigent en droeg bij aan de oprichting van een pensioenfonds voor de orkestleden.
Archief Jan van Gilse, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

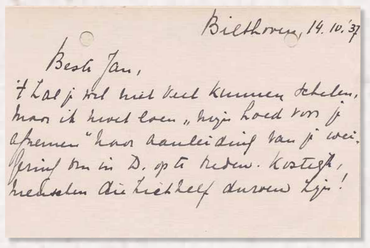

Bilthoven, 14.10.37

Beste Jan,

't Spijt me dat het niet kunnen schelen, maar ik moet toch „mijn hoed voor je afnemen" voor dapperheid van je wei. Groet van ons D. en de beide kinderen, medeleven die liefhebberij duurt wel!

Briefje van een onbekende afzender aan Jan van Gilse, 14 oktober 1937
In *Het Volk* verscheen in 1937 een artikeltje over Van Gilses weigering om zijn eigen werken in Duitsland te dirigeren zolang het Duitse regime kunstenaars vervolgde. Hij ontving meerdere steunbetuigingen, waaronder dit briefje.
Archief Jan van Gilse, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Israel Olman

Amsterdam, 1883 – Den Haag, 1968

Israel Olman werd geboren aan de Sint Antoniesbreestraat in een eenvoudig arbeidersgezin. Muziek speelde een belangrijke rol, Israel kreeg al vroeg piano- en vioollessen. Verder studeerde hij compositie, koorzang, harmonieleer en contrapunt. Op zijn zestiende leidde hij zijn eerste koor en een paar jaar later verscheen zijn eerste koorwerk bij uitgeverij Alsbach & Co. Hij groeide snel uit tot een belangrijk en zeer gewaardeerd koordirigent en componist van koormuziek. Met zijn prachtige melodieen raakte hij zangers in het hart. Begin januari 1906 zong de beroemde Italiaanse tenor Silvano Isalberti in het Paleis voor Volksvlijt in Amsterdam twee van Olmans *Chansons d'Amour*. Olman overleefde de oorlog, maar zijn carrière kwam nooit meer terug op het oude niveau.

Huldigingsconcert 25 jarig jubileum Israel Olman, 5 oktober 1924
Israel Olman staat in het midden vooraan, als dirigent van zijn nieuwe werk Sullima. Dat werd tijdens het huldigingsconcert door vijf koren gezamenlijk uitgevoerd in het Concertgebouw.
Archief Israel Olman, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Honderden koorzangers brengen een aubade bij Israel Olmans woonhuis, 28 april 1924
Israel Olman had een muziekschool aan huis in Watergraafsmeer. Twintig Amsterdamse zangverenigingen zongen hem toe op zijn 25-jarig jubileum. De jubilaris neemt de hulde in ontvangst vanaf zijn balkon.
Archief Israel Olman, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Affiche voor het huldigingsconcert in het Concertgebouw ter ere van Israel Olman's 50 jarig jubileum, 1949
Na de oorlog nam de bekendheid van Israel Olman af, en kon hij nog maar moeilijk rondkomen van het componeren. Maar zijn 50 jarig jubileum ging met veel aandacht in de pers en felicitaties van koren en collega's bepaald niet onopgemerkt voorbij.
Archief Israel Olman, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Jan van Gilse
Eerste Symfonie in F
Door:
Orkest van het Oosten o.l.v. David Porcelijn
Van:
CPO – 777349-2

Israel Olman
Trois Chansons d'Amour
Door:
Marcel Beekman – tenor
Marianne Boer – piano
Van:
opname Uilenburger Concert 15 februari 2010
(NTR)

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

KOOR EN ORKEST

Hans Krieg dirigeert vrouwenkoor Hasjier Hajehoedie, ca. 1955
Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

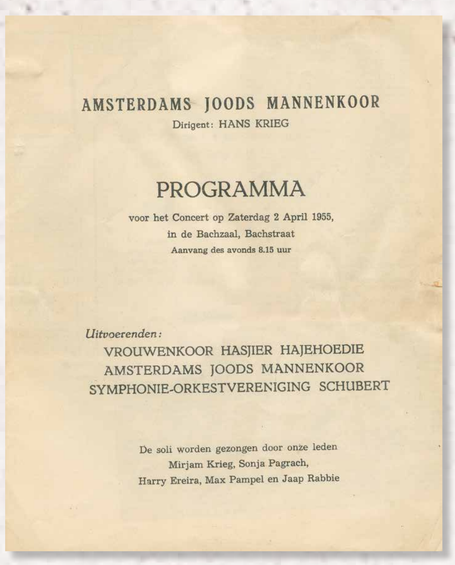

AMSTERDAMS JOODS MANNENKOOR
Dirigent: HANS KRIEG

PROGRAMMA

voor het Concert op Zaterdag 2 April 1955,
in de Bachzaal, Bachstraat
Aanvang des avonds 8.15 uur

Uitvoerenden:
VROUWENKOOR HASJIER HAJEHOEDIE
AMSTERDAMS JOODS MANNENKOOR
SYMPHONIE-ORKESTVERENIGING SCHUBERT

De soli worden gezongen door onze leden
Mirjam Krieg, Sonja Pagrach,
Harry Ereira, Max Pampel en Jaap Rabbie

Programmaboekje van een uitvoering van het Amsterdams Joods Mannenkoor, 2 april 1955
Na de oorlog ging Hans Krieg snel weer aan het werk als 'componist van Hebreeuwsche en Jiddische liederen en muziek'. Hij richtte in 1946 het Amsterdams Joods Mannenkoor op en stimuleerde zo het uitvoeren van Joodse muziek.
Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

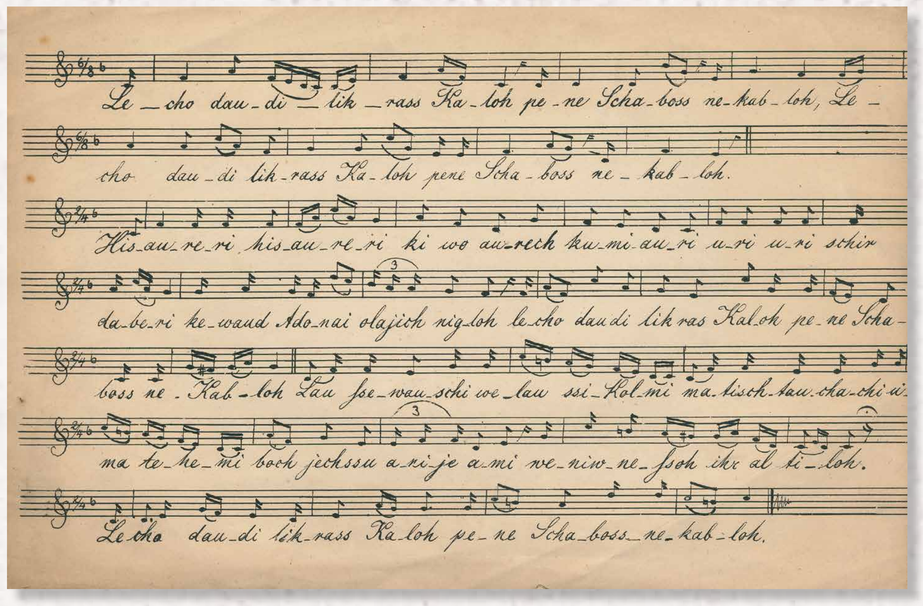

Een Hebreews lied door Hans Krieg
Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

Rosy Wertheim

Amsterdam, 1888 – Laren, 1949

Rosy Wertheim was bijzonder muzikaal en sociaal bewogen. Haar ouders vonden de School voor Maatschappelijk Werk, haar liefste wens, niet gepast voor een meisje uit welgestelde kringen. Ze stuurden haar naar een Franse kostschool, waar ze pianoleskreeg. Terug in Nederland nam ze zangles en begon ze met componeren onder de hoede van Bernard Zweers en Sem Dresden. Haar betrokkenheid bij de arme bevolking bleef. Ze dirigeerde de 'ergste schooiertjes van Amsterdam' in verschillende kinderkoren en ondersteunde de allerarmsten met geld. Maar Parijs, Wenen en New York lonkten. Rosy vierde internationaal triomfen met haar lyrische kamermuziek. Het Franse impressionisme is te horen in haar *Sonatine voor cello en piano* uit het begin van de jaren twintig.

Rosy Wertheim, 1912
Jan Veth, Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

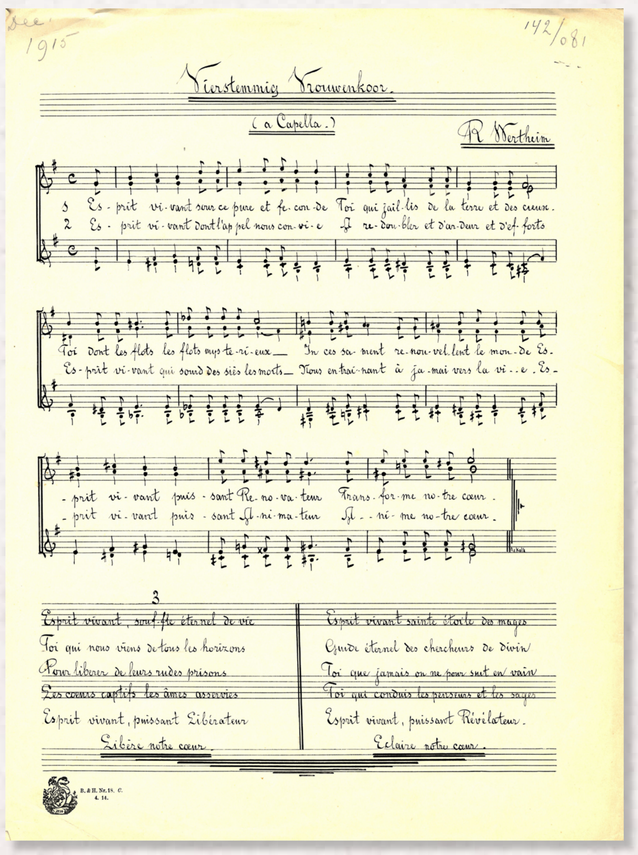

Rosy Wertheim, Vierstemmig vrouwenkoor a capella, 1915
Toen Rosy Wertheim toch voor de muziek koos, uitte haar maatschappelijke betrokkenheid zich in het pianoles geven aan arme kinderen. Ook leidde ze het Joods vrouwenkoor van het Religieus Socialistisch Verbond.
Archief Rosy Wertheim, Nederland Muziek Instituut, Den Haag

Hans Krieg begeleidt dochter Mirjam Krieg, ca. 1947
Mirjam Krieg ging na de oorlog naar het conservatorium. Zij trad vaak op als solist bij concerten van de koren van Hans Krieg.
Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

Rosy Wertheim, *Lied voor de Russische kinderen*, 1921
Rosy Wertheim dirigeerde een kinderkoor in de arme Joodse buurt, met kinderen die zij omschreef als 'de ergste schooiertjes van Amsterdam.' Desondanks bracht dit werk haar veel voldoening. Het *Lied voor de Russische Kinderen* componeerde ze ten bate van de kinderen die leden onder de Russische hongersnood.
Archief Rosy Wertheim, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Rosy Wertheim
Uit:
Sonatine voor cello en piano
Door:
Doris Hochscheid – cello
Frans van Ruth – piano
Van:
FutureClassics – FC102

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

BUITEN DE CONCERTZAAL

Het werk als componist was niet beperkt tot het schrijven van autonome, klassieke werken. Hans Lachman begon zijn carrière in de lichte muziek, en klassieke componisten maakten soms uitstapjes naar de populaire jazz. In opdracht componeerde Leo Smit begeleidende muziek bij een openluchtspel. De opkomende filmindustrie bood kansen voor componisten. De geluidloze films werden in eerste instantie begeleid door musici die improviseerden bij de beelden. Bij grote bioscopen zoals het Tuschinski Theater was dit een compleet orkest. De muzikale begeleiding werd samengesteld uit bestaande muziekfragmenten van alle genres. Halverwege de jaren twintig werd voor het eerst muziek bij films gecomponeerd. Leo Smit en Max Vredenburg componeerden binnen dit nieuwe genre: filmmuziek.

Repetitie A-Z spel, staand op de vlonder Leo Smit, 1925
Het A-Z spel ging over de strijd tussen de Hertog van Alva en Willem de Zwijger. Het werd opgevoerd ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan van de Universiteit Leiden.
Archief Leo Smit, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

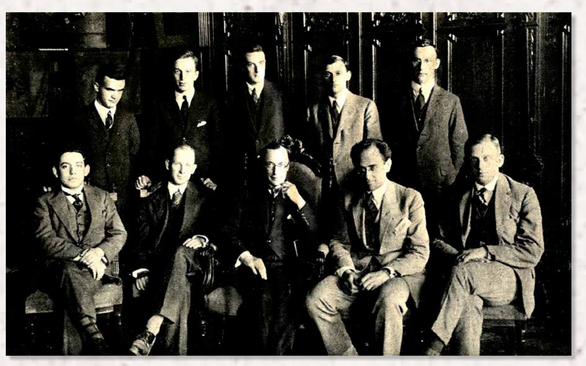

De lustrumcommissie van het A-Z Spel, links Leo Smit, Panorama, 24 juni 1925
Archief Leo Smit, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

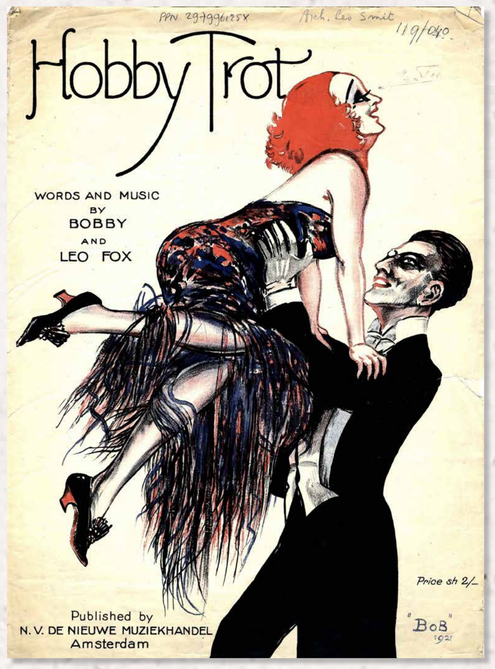

Leo Smit, Hobby Trot, Leo Smit, 1921
De vroege composities van Leo Smit hebben invloeden uit de lichte muziek en jazz. Hobby Trot is de eerste compositie van Leo Smit die in druk is verschenen, de titel en 'Leo Fox' verwijzen naar de foxtrot.
Archief Leo Smit, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

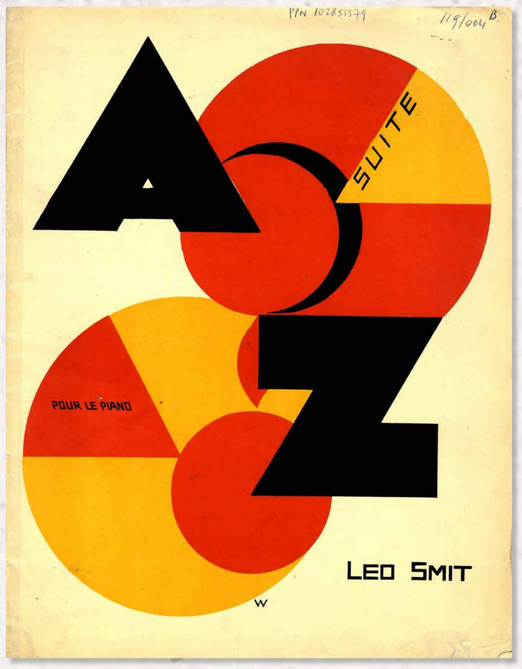

Leo Smit, Suite pour le piano, 1926
Na het A-Z spel bewerkte Leo Smit het stuk voor piano. De kleurenlitho op de voorkant is een ontwerp van Oswald Wenckebach, die ook de poster voor het A-Z spel ontwierp.
Archief Leo Smit, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Affiche Jonge Harten, 1936
Collectie Eye Amsterdam

MUZIEK BIJ DE FILM
„JONGE HARTEN"

De Nederlandsche componist Leo Smit

Op 8 Mei ging in het Princesse-theater te Den Haag de première van de Nederlandsche film „Jonge Harten", regie van de heeren C. A. Huguenot van der Linden (de vertaler der Paramount-films) en H. M. Josephson. Deze film kenmerkt zich niet alleen door de prachtige natuur-opnamen en het meestal zeer natuurlijke spel, maar eveneens door de begeleidende muziek. Met „Dood Water" behoort „Jonge Harten" tot de weinige Nederlandsche films, waarvoor de muziek met zeer veel zorg werd gecomponeerd. Laatstgenoemde geeft ons gelegenheid kennis te maken met het werk van den jongen Nederlandschen componist Leo Smit, die sedert verscheidene jaren bij de Parijsche film-industrie werkzaam is. In het Concertgebouw te Amsterdam werden bovendien reeds composities van hem uitgevoerd.

Daar de film „Jonge Harten" (gelukkig) slechts weinig dialoog bevat, heeft de muziek er, naast de geluiden, een belangrijke taak in te vervullen. Bij het luisteren herkent men direct den serieuzen componist. Verschillende thema's keeren steeds terug, in gewijzigden vorm en andere instrumentatie. Daarnaast bevat de film een eenvoudig Hollandsch liedje, dat met guitaar-begeleiding gezongen wordt, en dat zich ondanks zijn eenvoud, onderscheidt van vele banale producten uit Kermis- en Jordaanfilms. Naast de door deze nieuwe film ontdekte acteer-talenten mag men ook het werk van Leo Smit als een groote aanwinst voor de Nederlandsche film beschouwen.

B. S.

Recensie van de filmmuziek van Jonge Harten, ca. 1936
['Met 'Dood Water' behoort 'Jonge Harten' tot de weinige Nederlandsche films waarvoor de muziek met zeer veel zorg werd gecomponeerd.']
Archief Leo Smit, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Artikel over Jonge Harten in een plakboek van Leo Smit, 1936
Leo Smit was tijdens zijn studietijd bijzonder geïnteresseerd in filmmuziek. In een interview uit 1940 geeft hij aan dat die interesse is afgenomen. De commercie van films gaat niet goed samen met componeren. Jonge Harten was een uitzondering, bij het componeren voor deze film had hij veel vrijheid.
Archief Leo Smit, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Publiciteitsmateriaal Sid Kay's Fellows, Hans Lachman met saxofoon, ca. 1930
Hans Lachman was vanaf 1930 muzikant bij de Sid Kay's Fellows, de eerste jazzband van Berlijn. Tijdens het nazibewind werd jazz in Duitsland gezien als 'Entartete Musik'. Kort nadat Hitler aan de macht kwam vluchtte Hans Lachman naar Amsterdam.
Particuliere collectie

Productiefoto Het meisje met de blauwe hoed, 1934
Rechts Hans Lachman, hij werkte als arrangeur mee aan de romantische klucht Het Meisje met de blauwe hoed. De filmmuziek werd geschreven door Max Tak. Via hem kreeg Hans Lachman opdrachten om muziek voor meer dan tien films te arrangeren.

Affiche Op Stap, 1935
Op Stap is een muzikale komedie over een Amsterdamse pianostemmer. Een bezoek van zijn rijke oom uit Batavia zorgt voor veel misverstanden en verwarring.
Collectie Eye Amsterdam

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

BUITEN DE CONCERTZAAL

Max Vredenburg, 1948
Maria Austria, Particam Pictures/MAI

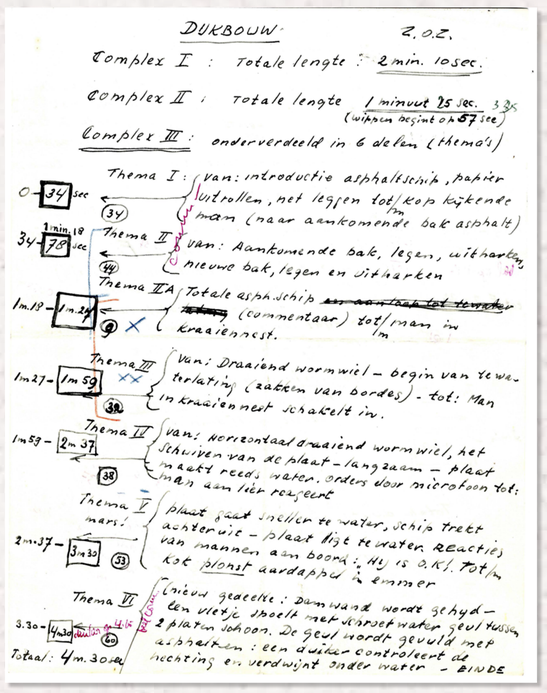
DUKBOUW Z.O.Z.

Complex I : Totale lengte : 2 min. 10 sec.

Complex II : Totale lengte 1 minuut 25 sec. (wijken begint om 57 sec)

Complex III : onderverdeeld in 6 delen (themá's)

Thema I: van: introductie asphaltschip, papier uitrollen, met leggen tot/m kop kijkende man (naar aankomende bak asphalt)

Thema II van: Aankomende bak, legen, uitharken nieuwe bak, legen en uitharken

Thema IIA Totale asph.schip ~~en aantal tot terugkr~~ (commentaar) tot/m man in kraaiennest.

Thema III Van: Draaiend wormwiel – begin van reweterlating (zakken van bordes) – tot: Man in kraaiennest schakelt in.

Thema II van: horizontaal draaiend wormwiel, het schuiven van de plaat – langzaam – plaat maakt reeds water. orders door microfoon tot: man aan lier reageert

Thema I mars! plaat gaat sneller te water, schip treft achterwijs – plaat ligt te water reactie) van mannen aan boord: Hij is O.K!. Tot/m tot plons: uurdopper in emmer

Thema IV (nieuw gedeelte: dam wand wordt gehyd – een vlotje sleept met zoutwater geul tussen 2 platen schoon. De geul wordt gevuld met uitbraken: een duiker controleert de hechting en verdwijnt onder water – EINDE

Totaal: 4m. 30sec

Aantekeningen bij de film *Dijkbouw*, ca. 1952
Bert Haanstra maakte de documentaire *Dijkbouw* in opdracht van Shell. De film over het aanleggen van een dijk voor de nieuwe IJsselmeelpolders was het begin van een lange samenwerking tussen Bert Haanstra en Shell.
Archief Max Vredenburg, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Max Vredenburg

Brussel, 1904 – Laren, 1976

Op de vlucht voor de Eerste Wereldoorlog kwam Max Vredenburg in 1915 naar Nederland. Hij studeerde theorie en compositie aan het Haags Conservatorium en vervolgde zijn studie bij Paul Dukas in Parijs. Terug in Nederland maakte hij zich sterk voor eigentijdse muziek. Hij organiseerde concerten en publiceerde in tijdschriften en kranten. Bij een van de eerste films van Joris Ivens componeerde hij 'levende muziek'. Vanuit Parijs maakte hij in 1940 uitzendingen voor Radio Vrij Nederland. Hij vluchtte naar Nederlands-Indie en werd geïnterneerd. Bij terugkeer in Nederland bleken alle bezittingen geroofd, inclusief zijn composities. Na de oorlog componeerde hij veel filmmuziek, onder andere voor Bert Haanstra.

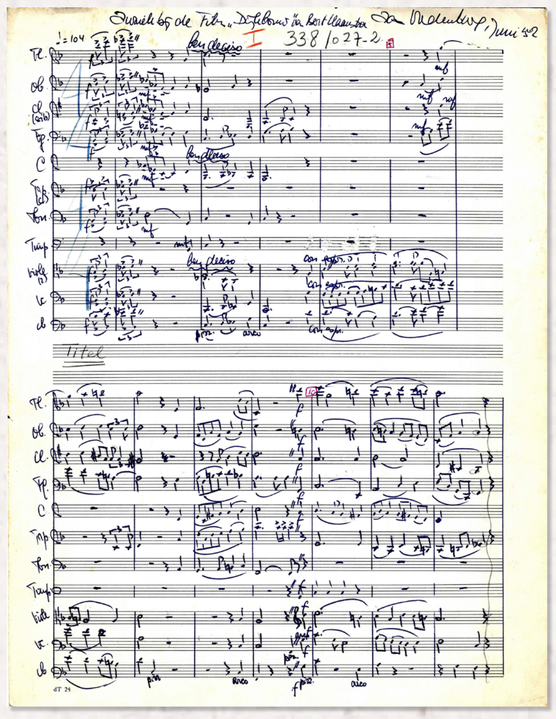
Dijkbouw bij de Film „Dijkbouw" in het Hollandsch Landschap Max Vredenburg, juni '52

338/027.2

Tempo: ♩=104

Tempo I

Titel

Partituur filmmuziek *Dijkbouw*, Max Vredenburg, ca. 1952
Na Dijkbouw componeerde Max Vredenburg voor meer films die Bert Haanstra voor Shell maakte, zoals *The Search for Oil*.
Archief Max Vredenburg, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

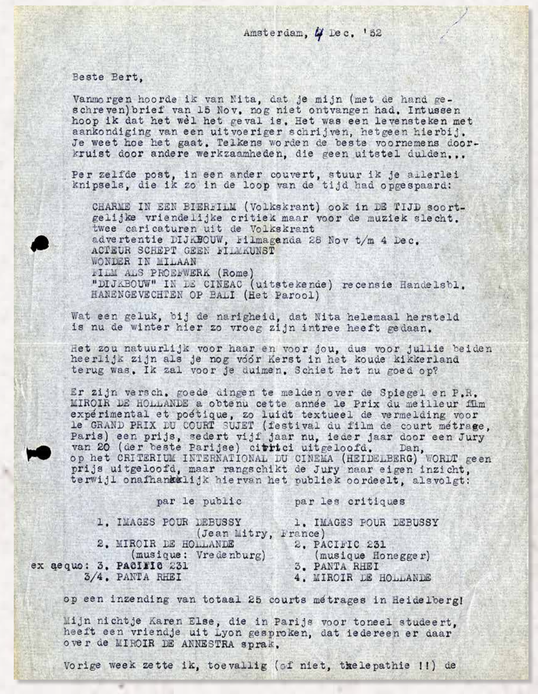
Amsterdam, 4 Dec. '52

Beste Bert,

Vanmorgen hoorde ik van Nita, dat je mijn (met de hand geschreven)brief van 15 Nov. nog niet ontvangen had. Intussen hoop ik dat het wèl het geval is. Het was een levensteken met aankondiging van een uitvoeriger schrijven, hetgeen hierbij. Je weet hoe het gaat, Telkens worden de beste voornemens doorkruist door andere werkzaamheden, die geen uitstel duiden...

Per zelfde post, in een ander couvert, stuur ik je allerlei knipsels, die ik zo in de loop van de tijd had opgespaard:

CHARME IN EEN BIERFILM (Volkskrant) ook in DE TIJD soortgelijke vriendelijke critiek maar voor de muziek slecht.
twee caricaturen uit de Volkskrant
advertentie DIJKBOUW, Filmagenda 28 Nov t/m 4 Dec.
ACTEUR SCHEPT GEEN FILMKUNST
WONDER IN MILAAN
FILM ALS PROEFWERK (Roma)
"DIJKBOUW" IN DE CINEAC (uitstekende) recensie Handelsbl.
HANENGEVECHTEN OP BALI (Het Parool)

Wat een geluk, bij de naarigheid, dat Nita helemaal hersteld is nu de winter hier zo vroeg zijn intree heeft gedaan.

Het zou natuurlijk voor haar en voor jou, dus voor jullie beiden heerlijk zijn als je nog vóór Kerst in het koude kikkerland terug was. Ik zal voor je duimen. Schiet het nu goed op?

Er zijn versch. goede dingen te melden over de Spiegel en P.R. MIROIR DE HOLLANDE a obtenu cette année le Prix du meilleur film expérimental et poétique, zo luidt textueel de vermelding voor le GRAND PRIX DU COURT SUJET (festival du film de court métrage, Paris) een prijs, sedert vijf jaar nu, ieder jaar door een Jury van 20 (der beste Parijse) critici uitgeloofd. Dan, op het CRITERIUM INTERNATIONAL DU CINEMA (HEIDELBERG) WORDT geen prijs uitgeloofd, maar rangschikt de Jury naar eigen inzicht, terwijl onafhankelijk hiervan het publiek oordeelt, alsvolgt:

par le public	par les critiques
1. IMAGES POUR DEBUSSY	1. IMAGES POUR DEBUSSY (Jean Mitry, France)
2. MIROIR DE HOLLANDE (musique: Vredenburg)	2. PACIFIC 231 (musique Honegger)
ex aequo: 3. PACIFIC 231	3. PANTA RHEI
3/4. PANTA RHEI	4. MIROIR DE HOLLANDE

op een inzending van totaal 25 courts métrages in Heidelberg!

Mijn nichtje Karen Else, die in Parijs voor toneel studeert, heeft een vriendje uit Lyon gesproken, dat iedereen er daar over de MIROIR DE ANNESTRA sprak.

Vorige week zette ik, toevallig (of niet, thelepathie !!) de

Brief van Max Vredenburg aan Bert Haanstra, 4 december 1952
Max Vredenburg beschrijft de kritieken en het succes van verschillende films waarvoor hij en Bert Haanstra hebben samengewerkt. Hij schrijft dat iedereen het in Parijs heeft over de 'Miroir de Annestra'.
Archief Bert Haanstra, Eye Amsterdam

Lex van Delden

Amsterdam, 1919-1988

Lex van Delden werd geboren als Alexander Zwaap en voetbalde als jongetje op hoog niveau bij Ajax, een liefde voor het leven. Lex kreeg zijn eerste pianolessen van Cor de Groot, maar zijn droom was om neurochirurg te worden. In zijn vrije tijd speelde hij piano en componeerde hij. Na twee jaar medicijnenstudie brak de oorlog uit. Van Delden ging in het verzet en verloor het zicht aan één oog bij de ontploffing van een carbidlamp. Neurochirurg kon hij niet meer worden, hij verlegde noodgedwongen zijn koers: Van Delden werd componist en muziekjournalist bij Het Parool. Hij kreeg compostieles van Nico Richter, maar was grotendeels autodidact. Zijn muziek kent een heel eigen taal en is moeilijk in een hokje te plaatsen.

Lex van Delden, ca. 1953
Archief Lex van Delden, Nederlands Muziek Instituut Den Haag

Na een concert van MUSA, dirigent Nico Richter staat in het midden, met witte strik. Rechts van hem Lex van Delden, in militair uniform vanwege de mobilisatie, 22 februari 1940
Tijdens dit concert ging *L'amour*, opus 1 van Lex van Delden in première. Hij kreeg compositielessen van Nico Richter.
Archief Lex van Delden, Nederland Muziek Instituut, Den Haag

Lex van Delden op zijn vaste plek in het Concertgebouw, 1982
Lex van Delden berekende wat de beste plek is van het Concertgebouw: rij 15, stoel 33, links van het midden. Dit is nog steeds de vaste plek van de muziekrecensenten van *Het Parool*.
Archief Lex van Delden, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Lex van Delden
Uit:
Duo per Flauto ed Arpa opus 27
Deel I: Marcia Moderato
Door:
Viotta Ensemble
Van:
MDG 603 1317-2

Max Vredenburg
Lamento voor altviool en piano
Door:
Ásdís Valdimarsdóttir – altviool
Marcel Worms – piano
Van:
Opname VPRO Vrije Geluiden
4 november 2018

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

ONDERDUIKEN

Bob Hanf, ca. 1930
Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

De Duitse bezetter begon al in 1940 met de arisering van het culturele leven. Muziek van Joodse componisten mocht eind dat jaar niet meer op het programma staan. In mei 1941 werden Joodse musici uit de orkesten ontslagen. Ze mochten alleen spelen in Joodse orkesten, die uitsluitend muziek van Joodse componisten uitvoerden. Eind 1941 werd naar Duits voorbeeld de Kultuurkamer ingesteld. Iedereen die werkzaam was in de culturele sector moest lid worden van deze overheidsinstelling. Dit was niet mogelijk voor Joden en mensen met een Joodse man of vrouw. Wie geen lid wilde of kon worden mocht zijn beroep niet meer uitoefenen. De anti-Joodse maatregelen waren voor Hans Lachman en Bob Hanf reden om onder te duiken, anderen dachten dat het zo'n vaart niet zou lopen.

Hans Lachman, ca. 1935
Particuliere collectie

Bob Hanf

Amsterdam, 1894 – Auschwitz, 1944

Bob Hanf had tekenles van George Breitner en vioolles van George Scager, altviolist in het Concertgebouworkest. Zijn ouders zagen in hem een ingenieur en Bob ging naar Delft. Daar tekende hij karikaturen van klasgenoten, organiseerde lezingen en musiceerde met studiegenoten, maar ingenieur werd hij niet. Terug in Amsterdam wijdde hij zich geheel aan de muziek. Hij begon met componeren onder de hoede van Cornelis Dopper, tweede dirigent van het Concertgebouworkest. Hanf dook onder in het Suikerhofje aan de Prinsengracht, maar werd bij een inval opgepakt en gedeporteerd. Zijn welluidende Strijkkwartet in C uit juli 1934 is waarschijnlijk alleen in huiselijke kring uitgevoerd totdat het zijn première beleefde in maart 2015.

Hans Lachman

Berlijn, 1906 – Amsterdam, 1990

Toen Hans Lachman in 1933 vanuit Berlijn naar Amsterdam vluchtte had hij als musicus en arrangeur al een behoorlijke reputatie opgebouwd bij jazzorkesten en filmstudio's. Max Tak verwelkomde hem maar wat graag als trombonist en arrangeur bij zijn Tuschinski-orkest. Lachman componeerde en arrangeerde muziek voor verschillende films en kreeg zelfs een uitnodiging van de filmstudio Metro Goldwyn Mayer om naar Amerika te komen. Hij bleef in Nederland en overleefde de oorlog, ondergedoken in Grubbenvorst, in Limburg. Voor pastoor Vullinghs, die hem hielp onderduiken, maar dat met zijn leven moest bekopen, componeerde hij een requiem. In het Agnus Dei klinkt de verslagenheid en onmacht door als voor de overledene om rust en vrede wordt gevraagd.

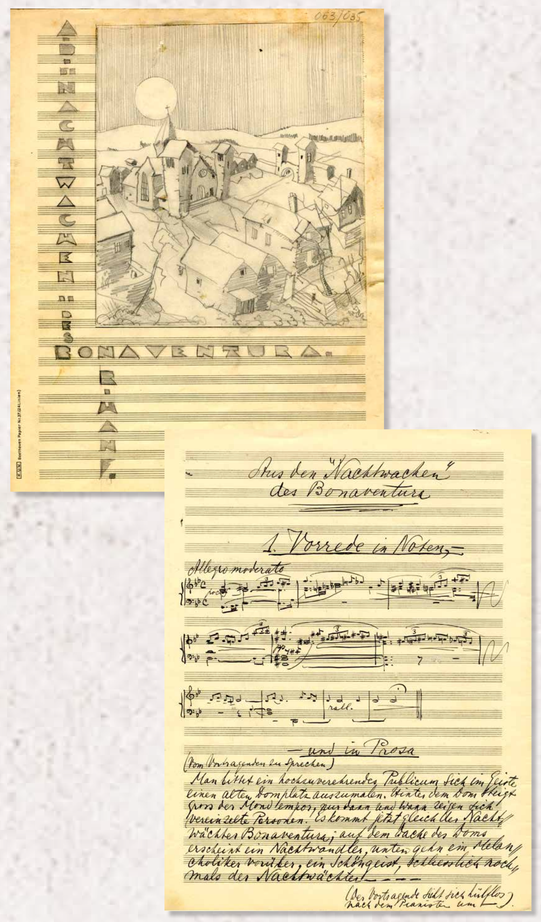

Bob Hanf, *Aus den Nachtwachen des Bonaventura*, datering onbekend
De nachtwaker uit het boek van de schrijver Bonuventura was een literaire held van Bob Hanf. De tekening is zijn verbeelding van het stadje waar het verhaal zich afspeelt.
Archief Bob Hanf, Nederland Muziek Instituut, Den Haag

Bob Hanf, Tekening *Huisconcert bij Alexander Schmuller*, ca. 1920
[Alexander Schmuller was een Joodse violist, woonachtig in Amsterdam, die veel bij het Concertgebouworkest soleerde]
Particuliere collectie

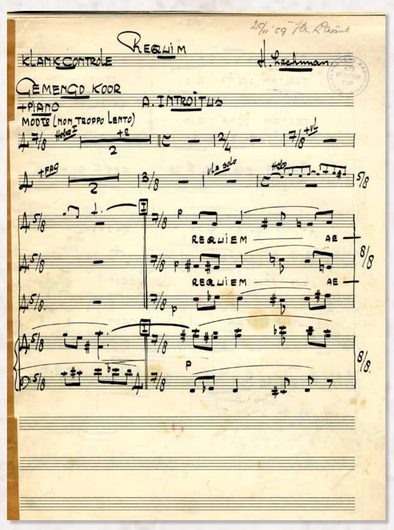

Hans Lachman, *Requiem*, 1959
Toen de eerste Joden werden opgeroepen voor Westerbork, dook Hans Lachman met zijn vrouw en kind onder in Zuid-Limburg. Pastoor Henri Vullinghs hielp hen zich te verbergen. De pastoor leidde veel verzetsactiviteiten, maar werd in 1944 opgepakt. Hij stierf aan dysenterie in het concentratiekamp Bergen-Belsen. Uit respect en dankbaarheid componeerde Hans Lachman in 1959 een *Requiem* ter nagedachtenis aan Vullinghs.
Archief Hans Lachman, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

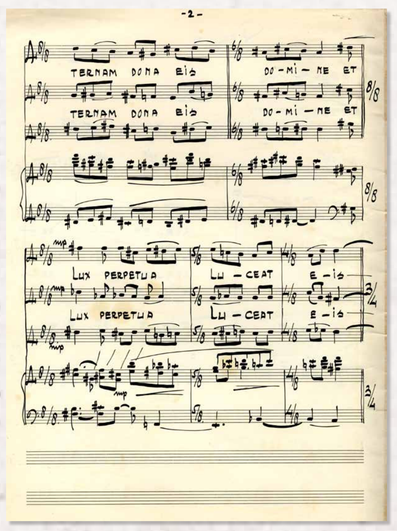

Hans *Lachman*, Requiem, 1959
Archief Hans Lachman, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

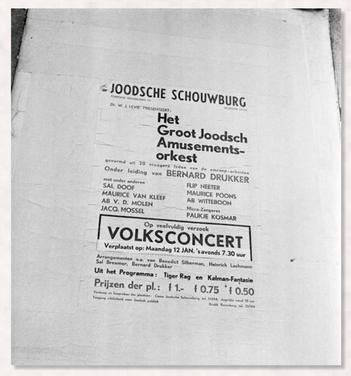

Affiche van Het Groot Joodsch Amusementsorkest, 1941
Hans Lachman, op de poster als Heinrich Lachmann, was als trombonist en arrangeur verbonden aan het Groot Joodsch Amusements-orkest. Hij speelde ook in het Joodsch Symphonie Orkest.
Charles Breijer/NFA, Collectie Nederlands Fotomuseum

Bob Hanf
Strijkkwartet in C
Door:
Utrecht String Quartet:
Eeva Koskinen – viool
Katherine Routley – viool
Mikhail Zemtsov – altviool
Sebastian Koloski – cello
Van:
Opname Uilenburger Concert
16 maart 2015

Hans Lachman
Sonate voor fluit en piano
Door:
Eleonore Pameijer – fluit
Reinild Mees – piano
Van:
Opname Uilenburger Concert
17 november 2014
NTR

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

ONDERDUIKEN

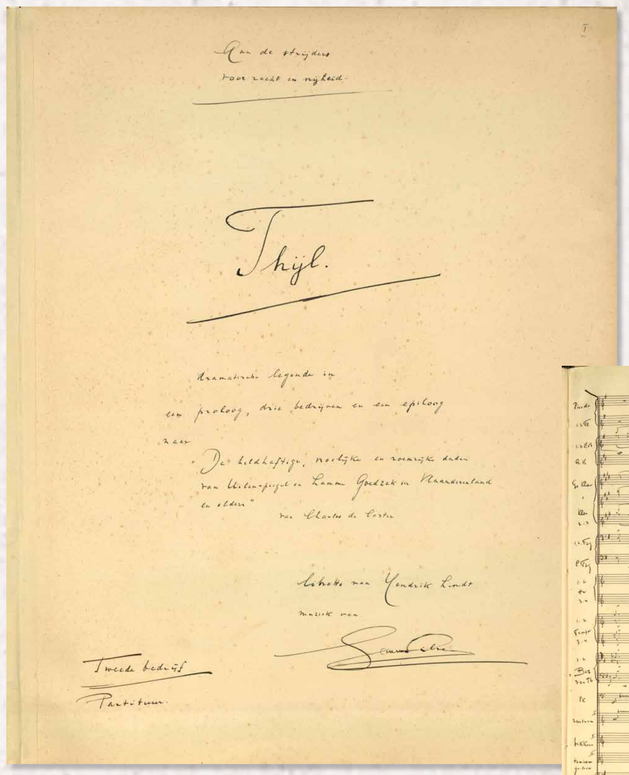

Jan van Gilse droeg zijn opera Thijl op 'Aan de strijders voor recht en vrijheid.'
De opera speelt tijdens de 80-jarige oorlog, maar de thema's van verzet en opstand waren duidelijk van toepassing op het bezette Nederland. Van Gilse moest door zijn verzetswerk in 1942 overhaast onderduiken. Thijl was nog niet gekopieerd en hij nam de partituren mee naar al zijn onderduikadressen.

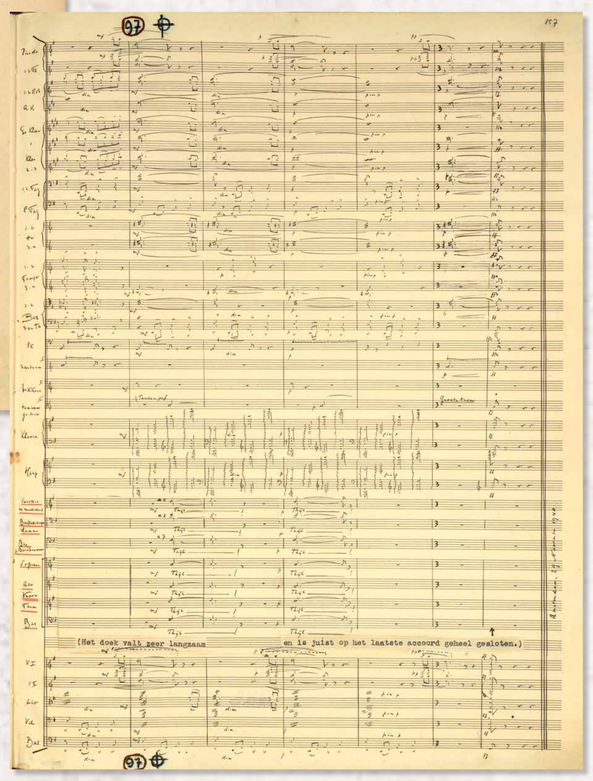

Jan van Gilse, partituur van het derde bedrijf van de opera Thijl, 1940
Archief Jan van Gilse, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Jan van Gilse
Archief Jan van Gilse, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

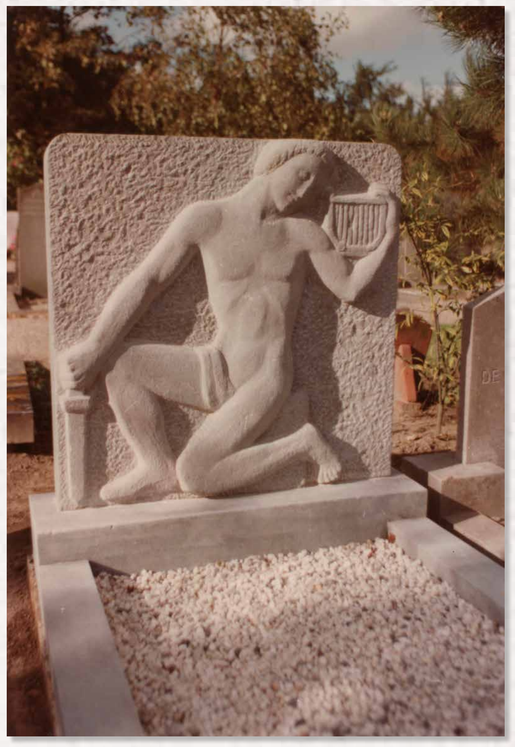

Het graf van Jan van Gilse bij het Groene Kerkje in Oegstgeest
Op zijn laatste onderduikadres werd Jan van Gilse ernstig ziek. Hij overleed in 1944 en werd onder een schuilnaam begraven. Na de oorlog maakte Mari Andriessen een grafmonument voor Van Gilse: een gewonde krijger die zijn zwaard laat zakken, maar zijn lier hoog houdt.
Archief Jan van Gilse, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

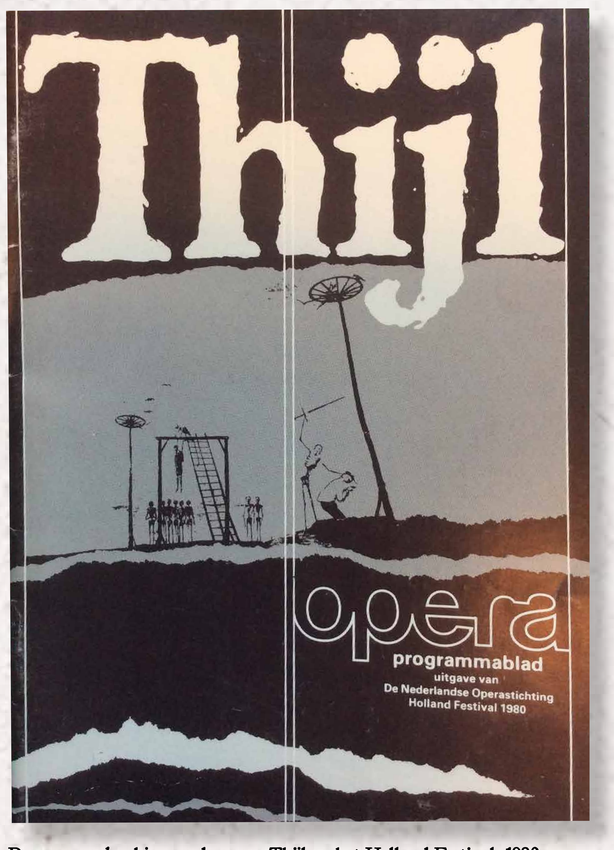

Programmaboekje van de opera Thijl op het Holland Festival, 1980
Jan van Gilse voltooide zijn opera Thijl in 1940, een hoogtepunt uit zijn oeuvre.
Pas 36 jaar na zijn dood ging het stuk in première.
Archief Jan van Gilse, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Dick Kattenburg ondertekende werken die hij in de onderduik componeerde met schuilnamen. Van oude partituren knipte hij zijn naam af.

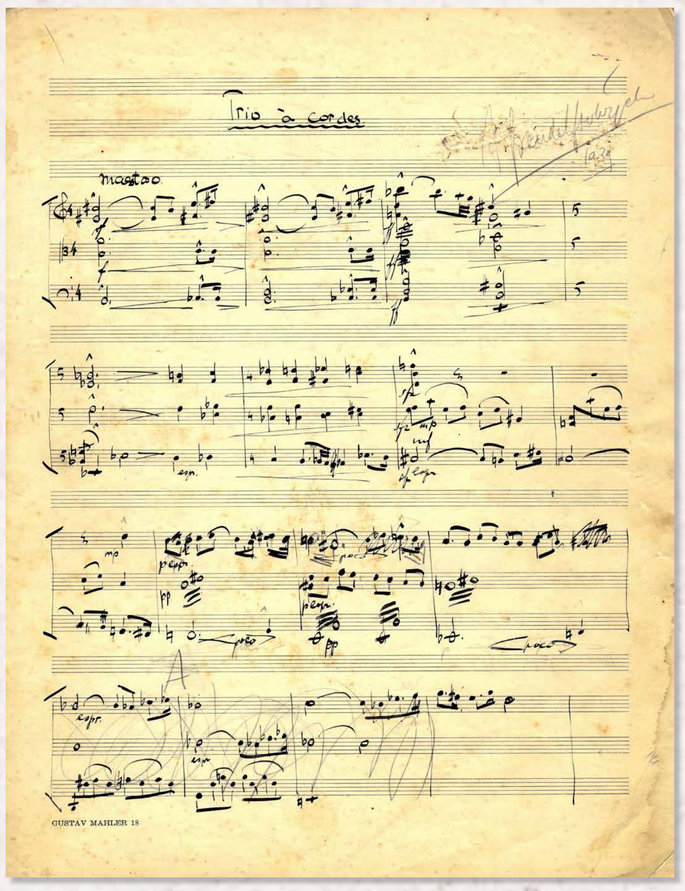

Dick Kattenburg, *Trio à Cordes* met weggekraste naam, 1937
Archief Dick Kattenbrug, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

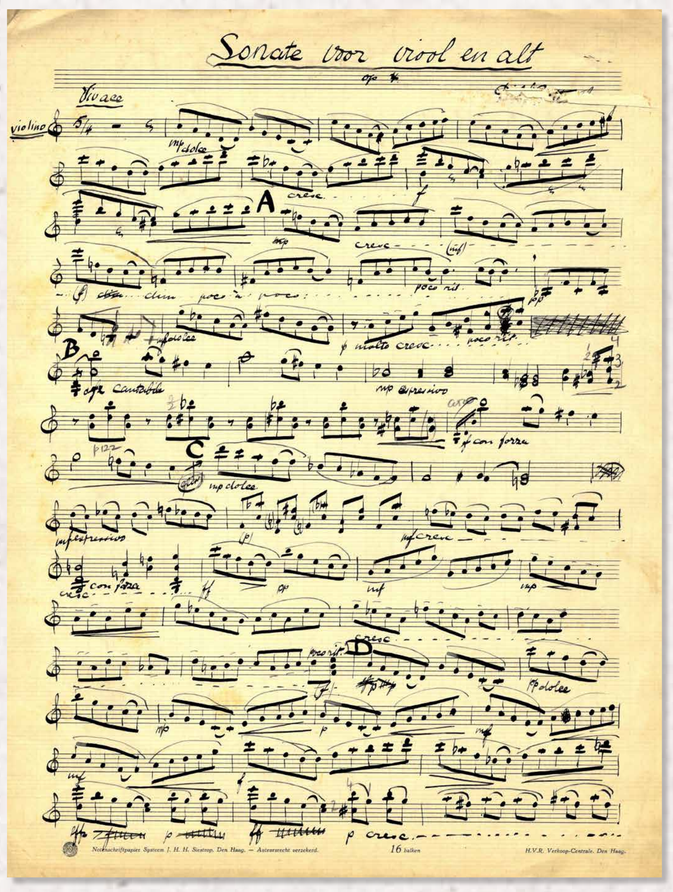

Dick Kattenburg, *Sonate voor viool en altviool* met uitgeknipte naam, ca. 1939
Archief Dick Kattenburg, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

VERZET

Componisten als Henriëtte Bosmans en Géza Frid voorzagen voor een deel in hun onderhoud door op te treden. Toen dat niet meer in het openbaar kon, gingen ze in het illegale circuit concerten geven. Welgestelde Nederlanders organiseerden ‘zwarte avonden’, waarop kunstenaars en musici optraden. Het publiek bestond uit vrienden en familie die als honorarium voor de kunstenaars wat geld of eten meenamen. Ook door het reisverbod voor Joden lieten musici en toneelspelers zich niet tegenhouden, ze waren soms dagenlang op reis om optredens te geven. Op eigen initiatief en via kanalen zoals het kunstenaarsverzet, studentenverzet en de medische faculteit pleegden verschillende componisten actief verzet.

Maarten van Gilse (links) en Dio Remiens zijn bezig met het vervalsen van leeuwtjes op bonkaarten, ca. 1942
Maarten en Janric van Gilse waren net als hun vader actief in het verzet. Jan van Gilse zat samen met Maarten in de redactie van het verzetsblad *De vrije Kunstenaar*. Maarten werd in 1943 gefusilleerd. Janric liep in 1944 in een val van de Sicherheitsdienst en werd bij een vluchtpoging doodgeschoten.
Archief Jan van Gilse, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

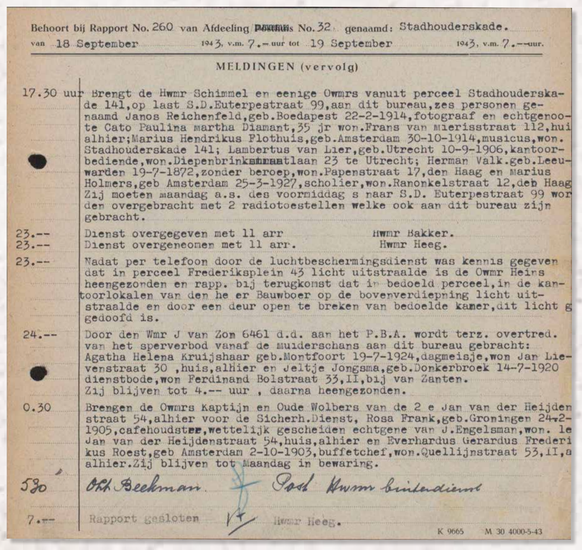

Behoort bij Rapport No. 260 van Afdeeling Portefeuille No. 32 genaamd: Stadhouderskade.
van 18 September 1943, v.m. 7.-- uur tot 19 September 1943, v.m. 7.--uur.

MELDINGEN (vervolg)

17.30 uur Brengt de Hwmr Schimmel en eenige Ovmrs vanuit perceel Stadhouderskade 141,op last S.D.Euterpestraat 99,aan dit bureau,zes personen genaamd Janos Reichenfeld,geb.Boedapest 22-2-1914,fotograaf en echtgenote Cato Paulina martha Diamant,35 jr won.Frans van Mierisstraat 112,hui alhier;Marius Hendrikus Flothuis,geb.Amsterdam 30-10-1914,musicus,won. Stadhouderskade 141; Lambertus van Lier,geb.Utrecht 10-9-1906,kantoorbediende,won.Diepenbrinkmmmmlaan 23 te Utrecht; Herman Valk,geb.Leeuwarden 19-7-1872,zonder beroep,won.Papenstraat 17,den Haag en Marius Holmers,geb Amsterdam 25-3-1927,scholier,won.Ranonkelstraat 12,deb Haag Zij moeten maandag a.s. des voormiddag s naar S.D. Euterpestraat 99 worden overgebracht met 2 radiotoestellen welke ook aan dit bureau zijn gebracht.

23.-- Dienst overgegeven met 11 arr Hwmr Bakker.
23.-- Dienst overgenomen met 11 arr. Hwmr Heeg.

23.-- Nadat per telefoon door de luchtbeschermingsdienst was kennis gegeven dat in perceel Frederikplein 43 licht uitstraalde is de Ovmr Heins heengezonden en rapp. bij terugkomst dat in bedoeld perceel,in de kantoorlokalen van den he er Bauwboer op de bovenverdieping licht uitstraalde en door een deur open te breken van bedoelde kamer,dit licht g gedoofd is.

24.-- Door den Wmr J van Zon 6461 d.d. aan het P.B.A. wordt terz. overtred. van het sperverbod vanaf de sluiderschans aan dit bureau gebracht: Agatha Helena Kruijshaar geb.Montfoort 19-7-1924,dagmeisje,won Jan Lievenstraat 30 ,huis,alhier en Geltje Jongsma,geb.Donkerbroek 14-7-1920 dienstbode,won Ferdinand Bolstraat 33,II,bij van Zanten. Zij blijven tot 4.-- uur , daarna heengezonden.

0.30 Brengen de Ovmrs Kaptijn en Oude Wolbers van de 2 e Jan van der Heijden straat 54,alhier voor de Sicherh.Dienst, Rosa Frank,geb.Groningen 24-2-1905,cafehoudster,wettelijk gescheiden echtgene van J.Engelsman,won. le Jan van der Heijdenstraat 54,huis,alhier en Everhardus Gerardus Frederikus Roest,geb Amsterdam 2-10-1903,buffetchef,won.Quellijnstraat 53,II,a alhier.Zij blijven tot Maandag in bewaring.

530 Ofd Beekman Godd Hwmr binnedienst

7.-- Rapport gesloten Hwmr Heeg.

K 9665 M 30 4000-5-43

Politierapport van de arrestatie van onder andere Marius Flothuis en Bertus van Lier, 18 september 1943
Marius Flothuis had Joodse onderduikers in huis, verspreidde illegale bladen en organiseerde huisconcerten. Ook de in het politierapport genoemde radio’s waren illegaal. Na de arrestatie werd hij op transport gesteld naar kamp Vught.
Politiearchief, Stadsarchief Amsterdam

Illegaal huiskamerconcert, 1945
Onder meer Marius Flothuis organiseerde in zijn eigen huis thuis dit soort ‘zwarte avonden’ om geld in te zamelen voor het verzet.
Cas Oorthuys/NFA, Collectie Nederlands Fotomuseum

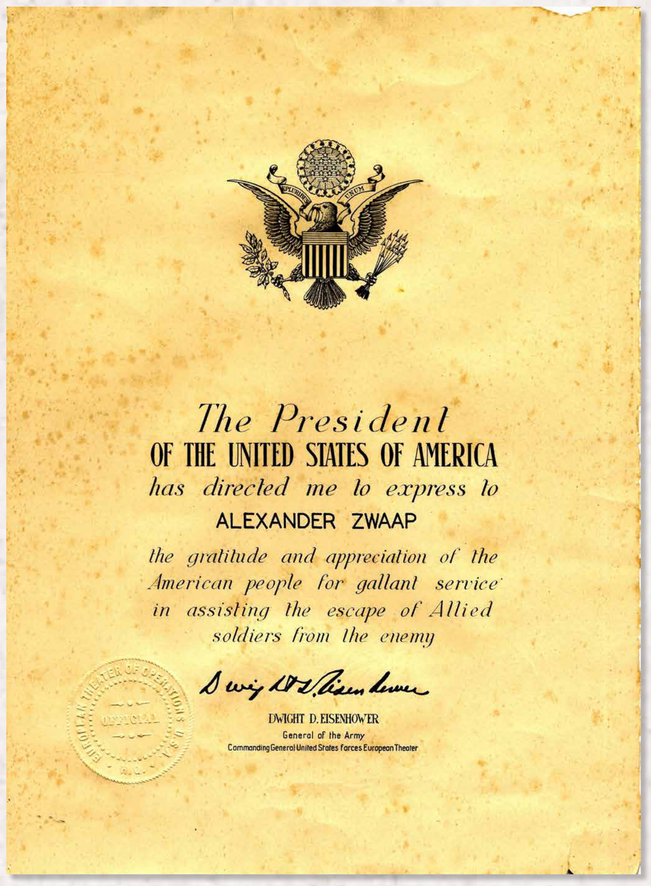

The President
OF THE UNITED STATES OF AMERICA
has directed me to express to
ALEXANDER ZWAAP
the gratitude and appreciation of the American people for gallant service in assisting the escape of Allied soldiers from the enemy

Dwight D. Eisenhower

DWIGHT D. EISENHOWER
General of the Army
Commanding General United States forces European Theater

Oorkonde voor Alexander Zwaap voor zijn hulp aan Amerikaanse geallieerde soldaten, gesigneerd door Dwight Eisenhower, 1945
Lex van Delden was de schuilnaam van Alexander Zwaap. Na de oorlog heeft hij zijn naam officieel laten veranderen.
Archief Lex van Delden, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

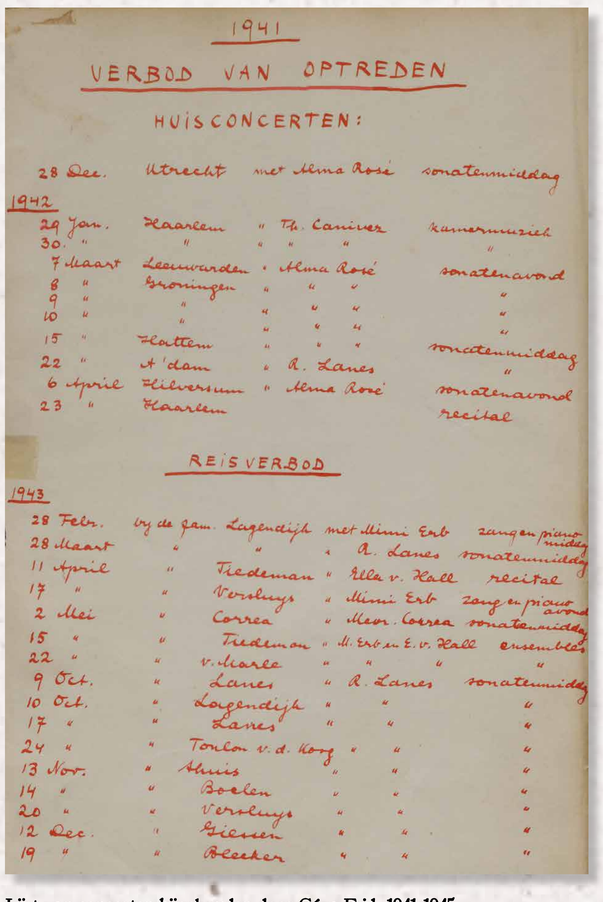

1941

VERBOD VAN OPTREDEN

HUISCONCERTEN:

28 Dec. Utrecht met Alma Rosé sonatenmiddag

1942
29 Jan. Haarlem " Th. Canivez kamermuziek
30. " " " " "
7 Maart Leeuwarden " Alma Rosé sonatenavond
8 " Groningen " " "
9 " " " " "
10 " " " " "
15 " Hattem " " "
22 " A'dam " R. Lanes "
6 April Hilversum " Alma Rosé sonatenavond
23 " Haarlem recital

REISVERBOD

1943
28 Febr. vrij de fam. Lagendijk met Mimi Erb zang en piano middag
28 Maart " " " R. Lanes sonatenmiddag
11 April " Friedeman " Ella v. Hall recital
17 " " Verschuys " Mimi Erb zang en piano avond
2 Mei " Correa " Mevr. Correa sonatenmiddag
15 " " Friedeman " M. Erb en E. v. Hall ensembles
22 " " v. Maarle " " " "
9 Oct. " Lanes " R. Lanes sonatenmiddag
10 Oct. " Lagendijk " " "
17 " " Lanes " " "
24 " " Tonlon v. d. Korg " " "
13 Nov. " Thuis " " "
14 " " Boelen " " "
20 " " Verschuys " " "
12 Dec. " Giesen " " "
19 " " Bleeker " " "

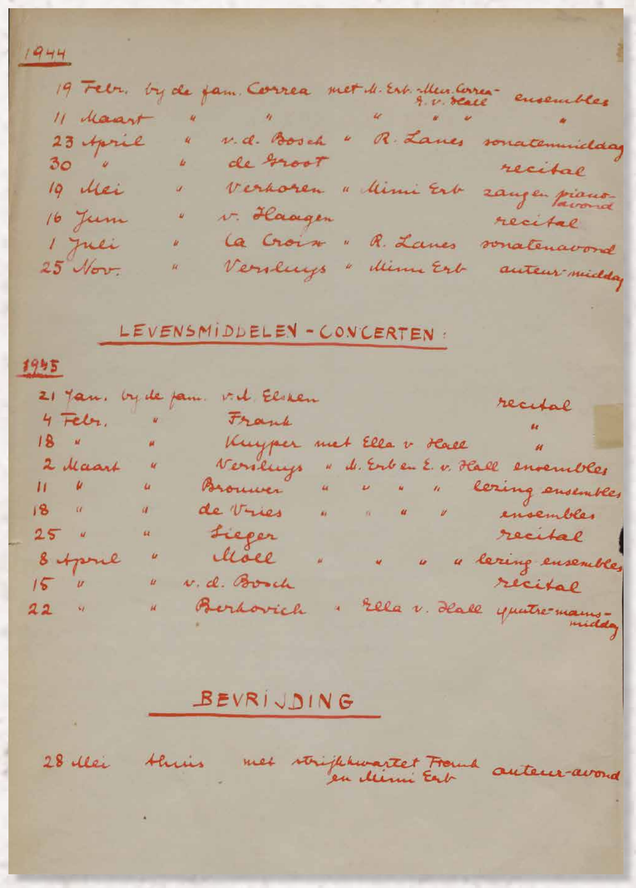

1944
19 Febr. vrij de fam. Correa met M. Erb-Mev. Correa-E. v. Hall ensembles
11 Maart " " " " " "
23 April " v. d. Bosch " R. Lanes sonatenmiddag
30 " " de Groot recital
19 Mei " Verhoren " Mimi Erb zang en piano-avond
16 Juni " v. Haagen recital
1 Juli " la Croix " R. Lanes sonatenavond
25 Nov. " Verschuys " Mimi Erb auteur-middag

LEVENSMIDDELEN-CONCERTEN:

1945
21 Jan. vrij de fam. v.d. Elsken recital
4 Febr. " Frank "
18 " " Kruyper met Ella v. Hall "
2 Maart " Verschuys " M. Erb en E. v. Hall ensembles
11 " " Brouwer " " " " lering ensembles
18 " " de Vries " " " " ensembles
25 " " Sieger recital
8 April " Moll " " " " lering ensembles
15 " " v. d. Bosch recital
22 " " Berkovich " Ella v. Hall quatre-mains-middag

BEVRIJDING

28 Mei thuis met strijkkwartet Frank en Mimi Erb auteur-avond

Lijst van concerten bijgehouden door Géza Frid, 1941-1945
Géza Frid hield in de oorlog bij waar hij illegaal huiskamerconcerten gaf. De ‘Levensmiddelen-concerten’ gaf hij in ruil voor voedsel. Zo kon hij tijdens de hongerwinter zijn gezin te eten geven. Géza Frid vervalste bonnen en persoonsbewijzen, en nam deel aan het kunstenaarsverzet.

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

KAMP

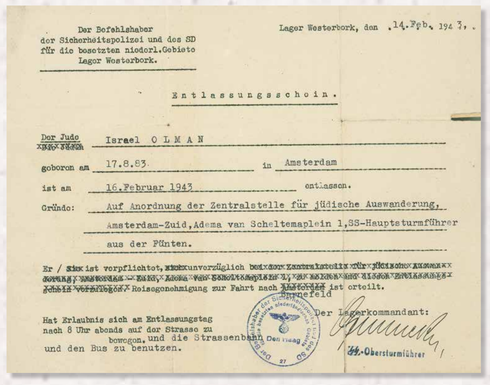

Der Befehlshaber
der Sicherheitspolizei und des SD
für die besetzten niederl.Gebiete
Lager Westerbork.

Lager Westerbork, den 14.Feb. 1943.

Entlassungsschein.

Der Jude Israel O L M A N
geboren am 17.8.83 in Amsterdam
ist am 16.Februar 1943 entlassen.
Gründe: Auf Anordnung der Zentralstelle für jüdische Auswanderung, Amsterdam-Zuid, Adema van Scheltemaplein 1, SS-Hauptsturmführer aus der Fünten.

Er ist vorpflichtet, unverzüglich ... ist orteilt.
Barneveld

Hat Erlaubnis sich am Entlassungstag nach 8 Uhr abends auf der Strasse zu bewegen, und die Strassenbahn und den Bus zu benutzen.

Der Lagerkommandant:
SS-Obersturmführer

Officieel ontslagbewijs uit Westerbork, 14 februari 1943
Door zijn status als componist lukte het de vrouw van Israel Olman om hem van Westerbork naar Barneveld overgeplaatst te krijgen. Israel Olman componeerde in Barneveld verschillende werken.
Archief Israel Olman, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

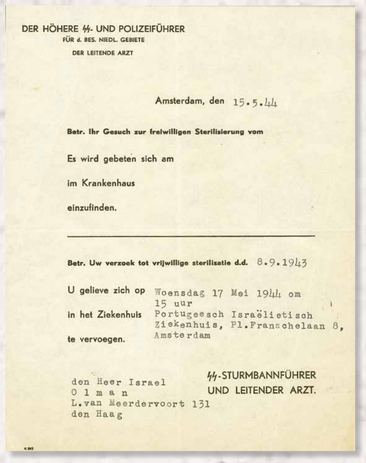

DER HÖHERE SS- UND POLIZEIFÜHRER
FÜR d. RES. NIEDL. GEBIETE
DER LEITENDE ARZT

Amsterdam, den 15.5.44

Betr. Ihr Gesuch zur freiwilligen Sterilisierung vom

Es wird gebeten sich am

im Krankenhaus

einzufinden.

Betr. Uw verzoek tot vrijwillige sterilisatie d.d. 8.9.1943

U gelieve zich op Woensdag 17 Mei 1944 om 15 uur
in het Ziekenhuis Portugeesch Israëlietisch Ziekenhuis, Pl.Franschelaan 8, Amsterdam
te vervoegen.

SS-STURMBANNFÜHRER
UND LEITENDER ARZT.

den Heer Israel
O l m a n
L.van Meerdervoort 131
den Haag

Oproep voor sterilisatie, 15 mei 1944
'Barnevelders' zouden zijn vrijgesteld van tewerkstelling, een belofte die niets waard bleek. Eind 1943 werden ze gedeporteerd naar Westerbork. Als 'Verdienstjude' stond Israel Olman op de lijst Frederiks/Van Dam en zijn 'arische' vrouw was zwanger. Hij werd vrijgelaten uit Westerbork, op voorwaarde dat hij zich op eigen kosten zou laten steriliseren.
Archief Israel Olman, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Joodse beroepsmusici en componisten hadden vanwege hun maatschappelijke functie kans op een tijdelijke vrijstelling van deportatie. Grote namen uit het muziekleven kwamen in aanmerking voor internering in Barneveld, waar de omstandigheden veel beter waren dan in de werkkampen. Dit was alleen uitstel; het doel van de nazi's was deportatie en vernietiging van alle Joden. In de kampen vonden muzikanten en componisten – onder wie ook niet-Joden – elkaar in de kamporkesten. Musici konden via familie een instrument opgestuurd krijgen, en er waren concerten en revues. Dit soort vermaak werd door de Duitsers ingezet om de schijn van een goede behandeling op te houden, maar de muziek van bijvoorbeeld Hans Krieg en Marius Flothuis bracht hun en de andere geïnterneerden ook enige troost en hoop.

Mischa en Etty Hillesum, ca 1935
Kurt Kahle, Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

Mischa Hillesum, ca. 1942
Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

Mischa Hillesum

Deventer, 1920 – Warschau, 1943/1944

Conservatoriumdocenten waren verbijsterd over het talent van Mischa Hillesum. Op elfjarige leeftijd was hij van Deventer naar een pleeggezin in Amsterdam verhuisd om bij de grote pianisten van zijn tijd te gaan studeren. Zo geniaal als zijn spel was, zo labiel was zijn geest. Hij werd afgevoerd naar het Apeldoornsche Bos, een psychiatrische inrichting waar hij behandeld werd voor schizofrenie. In zijn 'goede periodes' ontstonden uiterst virtuoze pianocomposities, zoals Prelude no. 2 uit februari 1940. 'Muziek blijft voor mij ook hier levensnoodzaak', schreef hij uit Westerbork, waar hij elke dag een uur piano mocht spelen. Vanuit Auschwitz werd hij doorgestuurd naar Warschau waar hij eind 1943 of begin 1944 moet zijn gestorven.

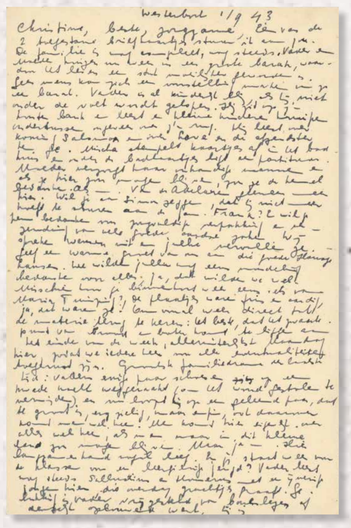

Brief vanuit Westerbork van Etty Hillesum aan Christine van Nooten, 1 september 1943
['Mischa stempelt kaartjes af in het badhuis en onder de badkaartjes ligt een partituur'.]
Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

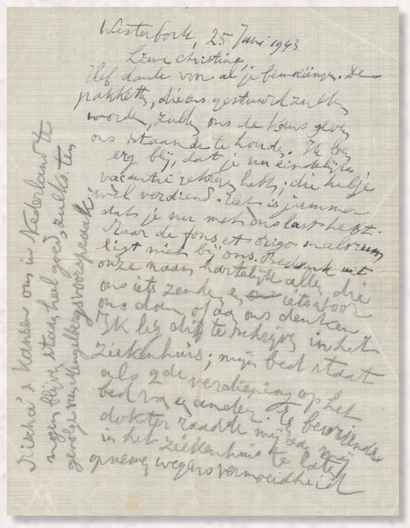

Brief vanuit Westerbork van Louis Hillesum aan Christine van Nooten, 25 juni 1943
['Mischa's kansen om in Nederland te mogen blijven staan heel goed, zulks ten gevolge van Mengelbergs voorspraak.']
Door toedoen van Willem Mengelberg had Mischa Hillesum toegang tot een piano in een aparte barak. Hij had het kamp kunnen verlaten, maar wilde zijn familie niet achterlaten. Op 7 september 1943 kwamen zijn privileges te vervallen. Mischa Hillesum werd met zijn ouders en zus op transport gesteld.
Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

Nico Richter

Amsterdam, 1915 – Amsterdam, 1945

Nico Richter componeerde al sinds zijn dertiende en had vioolles, maar zijn vader wilde dat hij een 'echt' beroep koos. Hij studeerde medicijnen, maar liet de muziek niet los. In 1936 componeerde hij zijn *strykkwartet*. Zijn korte, krachtige composities verraden de invloed van de Tweede Weense School (Berg, Webern), maar ook Debussy en Ravel bewonderde hij zeer. Tot begin 1941 dirigeerde Richter het orkest van de Amsterdamsche Studenten Muziek Vereeniging, ook genoemd MUSA. In de oorlog was Nico lid van een verzetsgroep. Hij werd opgepakt en zat gevangen in Amersfoort, Vught, Westerbork, Auschwitz en Dachau. Meer dood dan levend kwam hij thuis. Op zijn sterfbed dicteerde hij zijn laatste compositie.

Links:
Nico Richter, ca. 1935
Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Rechts:
Ex Libris van Nico Richter waarin muziek en geneeskunde samenkomen, ca. 1935
Archief Nico Richter, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Mischa Hillesum
Uit:
Prélude no. 2
Door:
Marianne Boer – piano
Van:
Balans/Joods Historisch Museum/Donemus/MCN

Nico Richter
strykkwartet
Door:
Utrecht String Quartet
Van:
Tatlin Records – TA005

KAMP

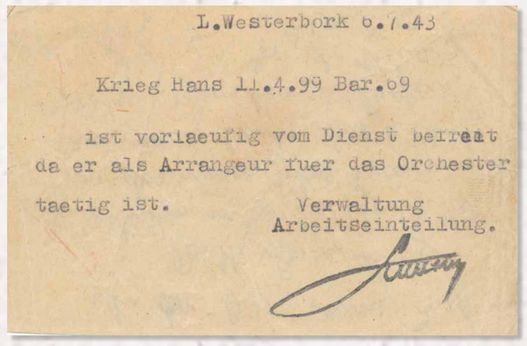

L.Westerbork 6./.43

Krieg Hans 11.4.99 Bar.69

ist vorlaeufig vom Dienst befreit da er als Arrangeur fuer das Orchester taetig ist.

Verwaltung
Arbeitseinteilung.

Ausweis van Hans Krieg, 6 juli 1943
[Hans Krieg is voorlopig van werkzaamheden ontheven, omdat hij als arrangeur voor het orkest werkzaam is.]
Hans Krieg was ook als muzikant bij het orkest van Westerbork betrokken. Zo'n aanstelling betekende vaak ook uitstel van transport. Maar in realiteit was niemand in het kamp veilig voor deportatie. Hans Krieg en zijn gezin werden door hun plek op de Palastina-Austausch lijst van het Rode Kruis naar een speciale afdeling van Bergen-Belsen getransporteerd, waar zij tot het einde van de oorlog bleven.
Archief Westerbork, NIOD

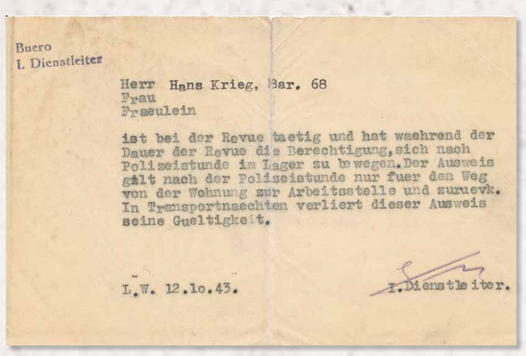

Buero
I. Dienstleiter

Herr Hans Krieg, Bar. 68
Frau
Fraeulein

ist bei der Revue taetig und hat waehrend der Dauer der Revue die Berechtigung, sich nach Polizeistunde im Lager zu bewegen. Der Ausweis gilt nach der Polizeistunde nur fuer den Weg von der Wohnung zur Arbeitsstelle und zurueck. In Transportnaechten verliert dieser Ausweis seine Gueltigkeit.

L.W. 12.10.43. I.Dienstleiter.

Ausweis van Hans Krieg, 12 oktober 1943
[Heer Hans Krieg is bij de revue werkzaam en heeft tijdens de duur van de revue het recht zich na de avondklok door het kamp te bewegen. Dit Ausweis geldt na de avondklok alleen voor de weg van de woning naar de werkplaats en terug. Tijdens transportnachten verliest dit Ausweis zijn geldigheid.]
Hans Krieg heeft in Westerbork als koordirigent meegewerkt aan de revue *Humor und Melodie* van Max Ehrlich. Kampcommandant Gemmeker zorgde ervoor dat de makers alles kregen wat ze nodig hadden, van lichttechnici tot kappers. Hij vond de revues vermakelijk, en ze droegen bij aan de illusie dat de bezetter het beste met de kampbewoners voor had.
Archief Westerbork, NIOD

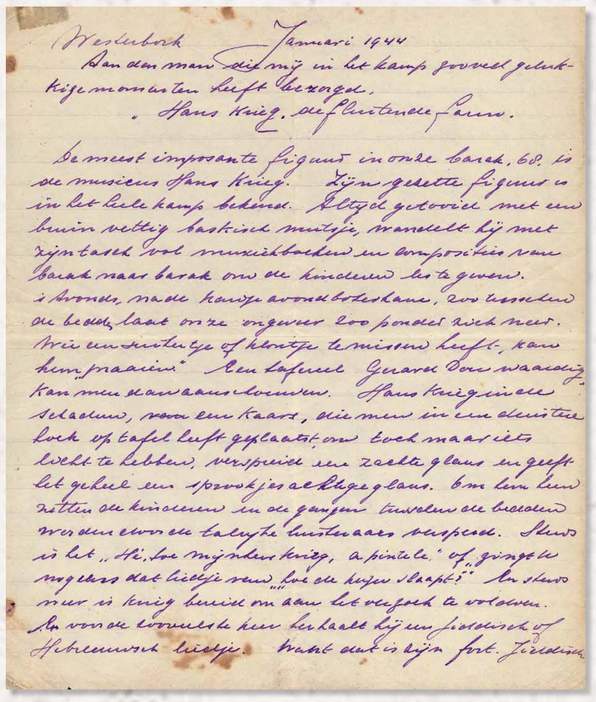

Westerbork Januari 1944

Aan den man die mij in het kamp gedurende gelukkige momenten lucht bezorgde.

Hans Krieg, die fluitende Pan.

De meest imposante figuur in onze barak, 68, is de musicus Hans Krieg. Zijn gezette figuur is in het hele kamp bekend. Altijd getooid met een bruin vettig baskisch mutsje, wandelt hij met zijn tasch vol muziekboeken en composities van barak naar barak om de kinderen les te geven.
's Avonds, nadat kantje avondklokroutine, zou kunnen de beeldschaal onze ingewanden loodpondzwaar meer. Weer een muziekles of klantje te missen heeft, kan hem maaien." Een tafereel. Gewaardeerd kan men daar aanwezig zijn. Hans Krieg in zijn beladen, vaak een kaars, die men in een diepe bord op tafel heeft geplaatst om toch maar iets licht te hebben, verspreid een zachte glans en geeft het geheel een sprookjesachtige glans. Om hem heen zitten de kinderen in de gangen tussen de bedden, wanneer even een talrijke luisteraars verspreid. Steeds is het „Hé, hoe mijnheer krieg, a pintale' of „zingt U mijnheer dat liedje weer, hoe de hoge staakt". En steeds weer is krieg bereid om aan het verzoek te voldoen. Na vond de bronnetje hem herhaald bij een fantastisch of Hebreeuwsch liedje. Want dat is zijn fort. Fantastisch

Brief aan Hans Krieg, schrijver onbekend, januari 1944
['De meest imposante figuur in onze barak, 68, is de musicus Hans Krieg. Zijn gezette figuur is in het hele kamp bekend. Altijd getooid met een bruin vettig baskisch mutsje, wandelt hij met zijn tasch vol muziekboeken en composities van barak naar barak om de kinderen les te geven.']
Collectie Joods Historisch Museum, Amsterdam

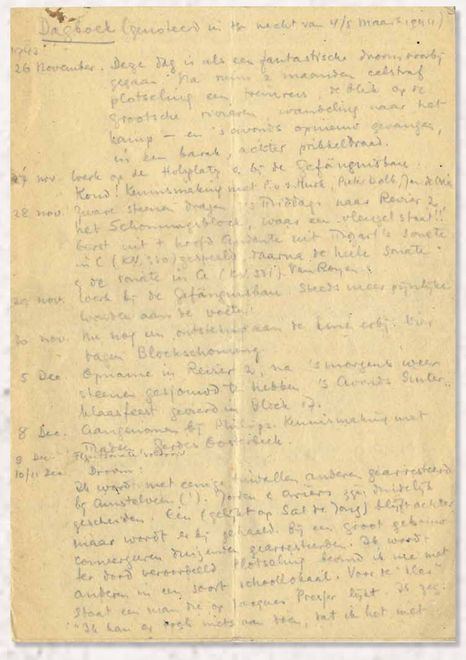

Dagboek (genoteerd in de nacht van 4/5 maart 1944)

26 November. Deze dag is als een fantastische droom voorbij gegaan. Na ruim 2 maanden celstraf plotseling een treinreis, de blik op de grootsche rivieren, wandeling naar het kamp – en 's avonds opnieuw gevangen, in een barak, achter prikkeldraad.

27 nov. Werk op de Holzplatz 2 bij de Gefängnisbau. Koud! Kennismaking met P v.d. Hurk, Pieter Dolk, Jan de Vries.

28 nov. Zware steenen dragen. 's Middags naar Revier 2, het Schonningeblock, waar een vleugel staat!! Eerst uit t hoofd Andante uit Mozart's Sonate in C (KV,330) gespeeld. Daarna de heele sonate & de sonate in A (KV, 331) van Royen.

29 nov. Werk bij de Gefängnisbau. Steeds meer dooden worden aan de veet.

30 nov. Nu nog een ontsnapping aan de kant erbij. Hier tegen Blockschorsing.

5 Dec. Opname in Revier 2, na 's morgens weer steenen gesjouwd te hebben. 's Avonds Sinterklaasfeest gevierd in Block 17.

8 Dec. Aangenomen bij Philips. Kennismaking met Dokter Boerenblock.

9 Dec. Fluitsonate voltooid.

10/11 Dec. Droom:
Ik word met eenige duizenden anderen gearresteerd bij Amstelveen (!). Hoten & Arneers zijn buitelijk gerechten. Ein (gelijk op Sal de Jong) blijft achter, maar wordt ook gehaald. Bij een groot gebouw moeten we blijven staan. Ik word ter dood veroordeeld. Plotseling beland ik met anderen in een soort schoolklaal. Voor de klas staat een man die op sequenen Proefje lijkt. Ik geef "31 kan ik niets van, dat ik het met

Dagboekaantekeningen van Marius Flothuis, genoteerd in de nacht van 4 op 5 maart 1944
['26 november. Deze dag is als een fantastische droom voorbij gegaan. Na ruim 2 maanden celstraf plotseling een treinreis, de blik op de grootsche rivieren, wandeling naar het kamp – en 's avonds opnieuw gevangen, in een barak, achter prikkeldraad.']
['27 nov. Werk op de Holzplatz 2 bij de gefangnisbau. Koud! Kennismaking met P v.d. Hurk, Pieter Dolk, Jan de Vries.']
['28 nov. Zware steenen dragen. 's Middags naar Revier 2, het Schonningeblock, waar een vleugel staat!! Eerst uit t hoofd Andante uit Mozart's Sonate in C (KV,330) gespeeld. Daarna de heele sonate & de sonate in A (KV, 331) van Royen.']
['9 dec. Fluitsonate voltooid.']
Archief Marius Flothuis, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

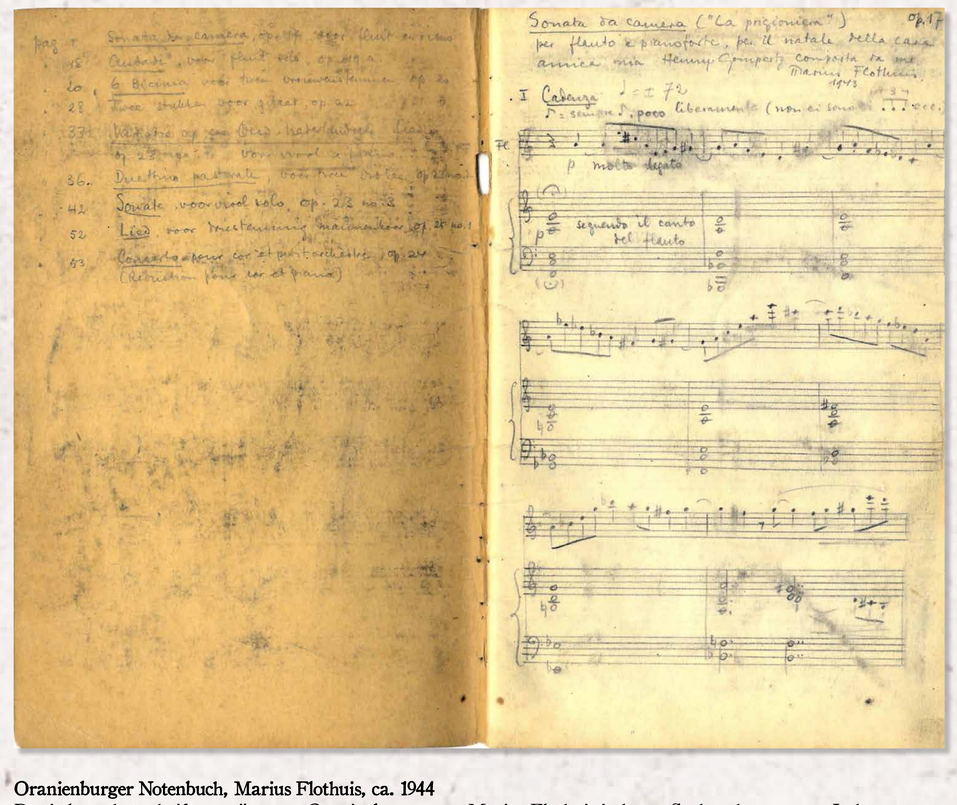

Sonata da camera ("La prigioniera") Op. 17

per flauto e pianoforte, per il natale della cara amica mia Henny Gomperts composta da me Marius Flothuis 1943

I Cadenza ♩= 72

p molto legato

segnato il canto del flauto

Oranienburger Notenbuch, Marius Flothuis, ca. 1944
De titel van het schrift verwijst naar Oranienburg, waar Marius Flothuis in kamp Sachsenhausen zat. In het Notenbuch schreef Marius Flothuis meerdere composities op. Hij droeg het bij zich tijdens de dodenmars vanuit Sachsenhausen.
Archief Marius Flothuis, Nederland Muziek Instituut, Den Haag

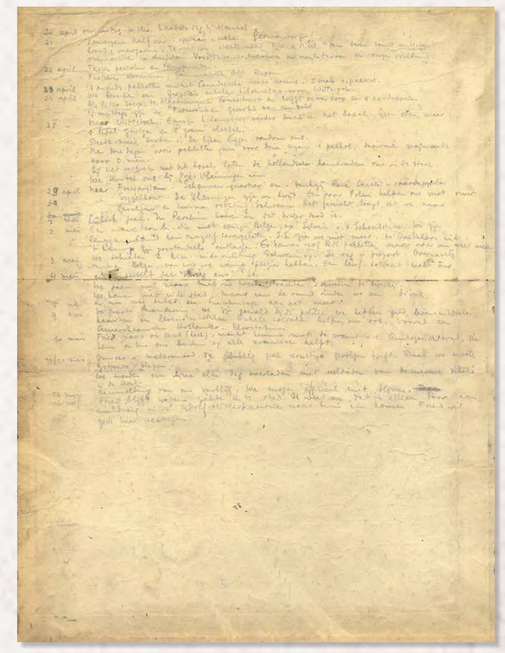

***Concert voor fluit en orkest, opus 19* voor Everard van Royen, Marius Flothuis, 24 maart 1944**
Aan de binnenzijde van het omslag van deze partituur hield Marius Flothuis tijdens de dodenmars vanuit Sachsenhausen een dagboek bij.
'25 april. Steeds meer dooden, de lijken liggen rondom ons.'
'1 mei. Lüberk gaat. In Parchim hooren we dat Hitler dood is.'
'9 mei. De groote verandering: we zijn gemeld bij de politie, we hebben geld, levensmiddelen, kaarten en levensmiddelen. Enkele soldaten helpen ons ook. Vooral een Amerikaansche Hollander.'
Archief Marius Flothuis, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

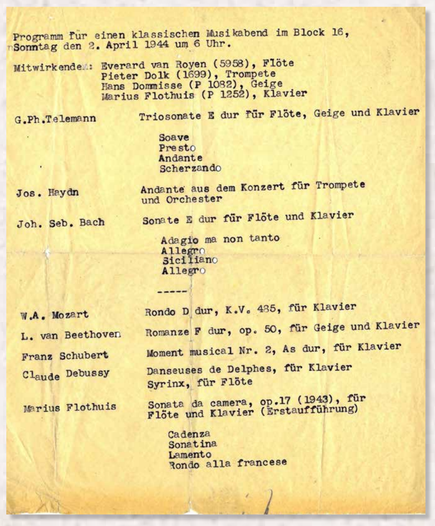

Programm für einen klassischen Musikabend im Block 16, Sonntag den 2. April 1944 um 6 Uhr.

Mitwirkende: Everard van Royen (5958), Flöte
Pieter Dolk (1699), Trompete
Hans Dommisse (P 1082), Geige
Marius Flothuis (P 1252), Klavier

G.Ph.Telemann — Triosonate E dur für Flöte, Geige und Klavier
Soave
Presto
Andante
Scherzando

Jos. Haydn — Andante aus dem Konzert für Trompete und Orchester

Joh. Seb. Bach — Sonate E dur für Flöte und Klavier
Adagio ma non tanto
Allegro
Siciliano
Allegro

W.A. Mozart — Rondo D dur, K.V. 485, für Klavier

L. van Beethoven — Romanze F dur, op. 50, für Geige und Klavier

Franz Schubert — Moment musical Nr. 2, As dur, für Klavier

Claude Debussy — Danseuses de Delphes, für Klavier
Syrinx, für Flöte

Marius Flothuis — Sonata da camera, op.17 (1943), für Flöte und Klavier (Erstaufführung)
Cadenza
Sonatina
Lamento
Rondo alla francese

Programma van een concert in Kamp Vught, 2 april 1944
In kamp Vught werd bijna dagelijks gemusiceerd, met Marius Flothuis als pianist. Er werden ook composities van hem uitgevoerd. *Sonata da Camera* componeerde hij voor fluitist Everard van Royen, met wie hij de rest van zijn leven bevriend bleef. Het werk ging deze avond in première.
Archief Marius Flothuis, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

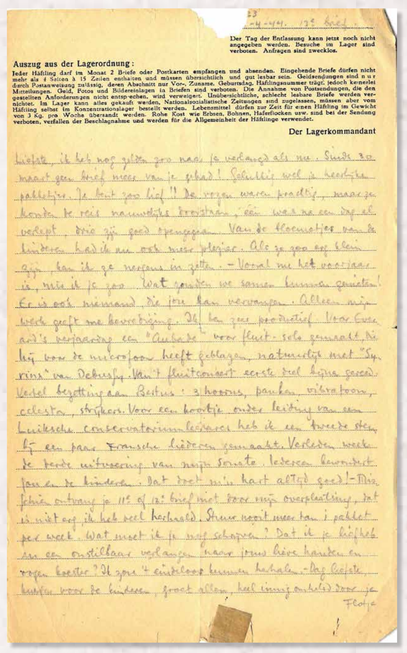

Auszug aus der Lagerordnung:

Jeder Häftling darf im Monat 2 Briefe oder Postkarten empfangen und absenden. Eingehende Briefe dürfen nicht mehr als 4 Seiten à 15 Zeilen enthalten und müssen übersichtlich und gut lesbar sein. Geldsendungen sind nur durch Postanweisung zulässig, deren Abschnitt zur Vor-, Zuname, Geburtstag, Häftlingsnummer trägt; jedoch kennzeichnet Mitteilungen, Geld, Foto und Bildersendungen in Briefen sind verboten. Die Annahme von Postsendungen, die den gestellten Anforderungen nicht entsprechen, wird verweigert. Unübersichtliche, schlecht lesbare Briefe werden vernichtet. Im Lager kann alles gekauft werden. Nahrungsmittelpakete sind nicht zugelassen. Gepäck darf der Häftling selbst im Konzentrationslager bezieht werden. Lebensmittelpaketen darf nur Zeit für einen Häftling im Umfang von 3 Kg. pro Woche übersandt werden. Reis, Erbsen, Bohnen, Haferflocken usw. sind bei der Sendung verboten, verfallen der Beschlagnahme und werden für die Allgemeinheit der Häftlinge verwendet.

Der Lagerkommandant

Liebste, ik heb nog geen zoo naar je verlangd als nu. Sinds ons maart een brief meer van je gehad! Schrijf toch wat uitvoeriger, je hoeft geen 11 de regel vol te maken, maar je kunt best nauwkeurig vertellen, een week na een brief al vergeet, wat zij goed opmerken. Van de kleinigheden van de kinderen had ik ook meer plezier. Als je geen zin hebt, dan ik ga morgen in zelfs. – Vooral nu het voorjaar is, wat ik je zoo. Wat zouden we samen kunnen genieten! Er is ook niemand die jou kan vervangen. Alleen mijn werk geeft me bevrediging. Ik ben zeer productief. Voor Everard's verjaardag een 'Aubade' voor fluit-solo gemaakt, die hij voor de microfoon heeft geblazen, natuurlijk met 'Syrinx' van Debussy. Van't fluitconcert eerste deel bijna gereed. Vertel bezetting aan Bertus (van Lier): 3 hoorns, pauken, vibrafoon, celesta, strijkers. Voor een koortje onder leiding van een Luiksche conservatoriumlerares heb ik een tweede stem bij een paar Fransche liederen gemaakt. Verleden week de tweede uitvoering van mijn Sonate. Iedereen bewondert jou en de kinderen. Dat doet mijn hart altijd goed! – Nico schijn ontvang je 11e of 12e brief niet voor mijn overplanting, dat is niet erg, ik heb veel verhaald. Binnen negen maanden 1 pakket per week. Wat moet ik je nog schapen? Dat ik je liefheb en een ontzettend verlangen naar jouw lieve handen en vroege koetter? Ik spui't einddoel binnen herhale. – Nog liefste kusjes voor de kinderen, groet allen, heel innig en tot zoo je

Brief van Marius Flothuis aan zijn vrouw Leentje, 23 april 1944
'Alleen mijn werk geeft me bevrediging. Ik ben zeer productief. Voor Everard's verjaardag een 'Aubade' voor fluit-solo gemaakt, die hij voor de microfoon heeft geblazen, natuurlijk met 'Syrinx' van Debussy. Van 't fluitconcert eerste deel bijna gereed. Vertel bezetting aan Bertus (van Lier): 3 hoorns, pauken, vibrafoon, celesta, strijkers. Voor een koortje onder leiding van een Luiksche conservatoriumlerares heb ik een tweede stem bij een paar Fransche liederen gemaakt.'
Archief Marius Flothuis, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Concert in Vught – voorjaar 1944, vervaardigd in 1945
De avond waarop *Sonata da Camera* van Marius Flothuis in première ging.
Arie Emens, Collectie Vughts Museum

COMPONISTEN IN OORLOGSTIJD

HERDENKEN EN GENOEGDOENING

De bevrijding werd in het Concertgebouw gevierd met het concert Vrije Klanken. Bertus van Lier was een van de organisatoren, Henriëtte Bosmans en Géza Frid traden op. Hans Krieg gebruikte muziek om de slachtoffers van de oorlog te herdenken. De oorlog was voorbij, Joodse musici die het hadden overleefd, konden terugkeren naar hun vroegere posities. Maar de rust in het muziekleven keerde niet zomaar terug, het moest gezuiverd worden van collaborateurs. De Ereraad voor de Muziek oordeelde over het gedrag van musici tijdens de oorlog. Collaborateurs als Willem Mengelberg werden hard gestraft. Er was echter geen wettelijke basis voor deze zuivering en de beschuldigden kregen vaak niet de gelegenheid zich te verdedigen. De bij wet opgerichte Centrale Ereraad ging zorgvuldiger te werk en herzag veel van de eerdere uitspraken.

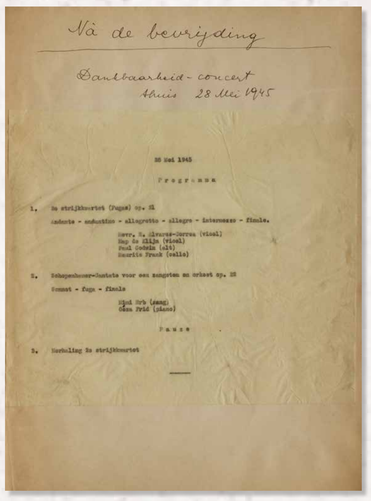
Na de bevrijding

Dankbaarheid-concert
thuis 28 Mei 1945

28 Mei 1945

Programma

1. Ze strijkkwartet (Fuga) op. 35
andante - andantino - allegretto - allegro - intermezzo - finale.
Leerr, H. (Bruno-Jerrea (viool)
Hag de Ziilje (viool)
Frid Cedric (alt)
Saurits Frack (cello)

2. Schepenhouwer-lunteta voor een zangstem en orkest op. 35
tenor - fuga - finale
Hjnd Nrb (zang)
Géza Frid (piano)

Pauze

3. Herhaling Ze strijkkwartet

Programma van het Dankbaarheidsconcert bij Géza Frid thuis, 28 mei 1945
Na de bevrijding organiseerde Géza Frid een concert bij hem thuis om degenen die hem tijdens de oorlog hadden geholpen te bedanken. De werken op het programma componeerde hij tijdens de oorlog.
Particuliere collectie
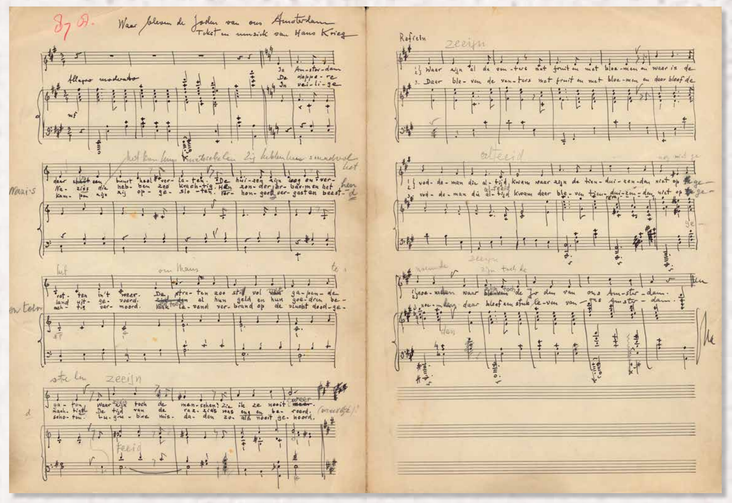
Waar bleven de Joden van ons Amsterdam

Refrein

zeeën

Waar bleven de Joden van ons Amsterdam, Hans Krieg, 1947
Hans Krieg voerde dit lied maar één keer uit, kort na de oorlog. De tekst benoemt de gruwelijkheden van de oorlog.
Collectie Joods Historisch Museum

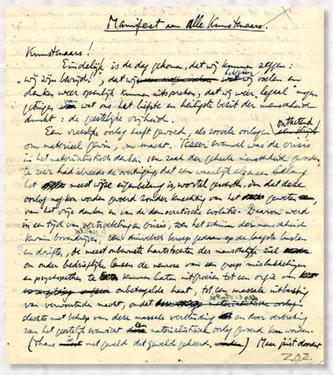
Manifest aan Alle Kunstenaars.

Kunstenaars!

Manifest aan alle kunstenaars van Bertus van Lier, 1945
Bertus van Lier speelde een grote rol in de zuivering van het muziekleven. Al in 1944 stelde hij samen met J. Thomassen een rapport op getiteld 'Saneering van het muziekleven'. Het rapport was bedoeld voor de minister van Justitie, maar bereikte hem nooit.
Archief Bertus van Lier, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

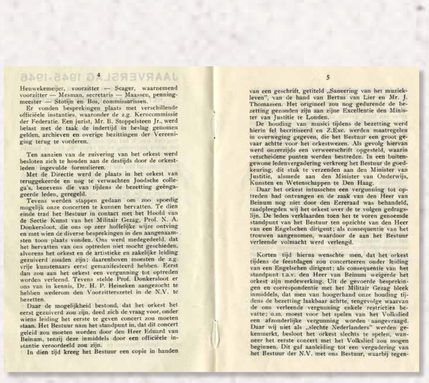
Jaarverslag

Heruwkemeijer, voorzitter — Seager, waarnemend voorzitter — Mossmus, secretaris — Maassen, penningmeester — Stoetjes en Bos, commissarissen.

Er vonden besprekingen plaats met verschillende officieele instanties, waaronder de z.g. Kerncommissie der Federatie. Een jurist, Mr. B. Stoppelenburg Jr., werd belast met de taak, de inderijd in hechtenis genomen gelden, archieven en overige bezittingen der Vereeniging terug te vorderen.

Ten aanzien van de zuivering van het orkest werd besloten zich te houden aan de destijds door de orkestleden ingevulde formulieren.

Met de Directie werd de plaats in het orkest van teruggekeerde en nog te verwachten Joodsche collega's, benevens die van tijdens de bezetting gestorte leden, geregeld.

Tevens werden stappen gedaan om zoo spoedig mogelijk onze concerten te kunnen hervatten. Te dien einde trad het Bestuur in contact met het Hoofd van de Sectie Kunst van het Militair Gezag, Prof. S. A. Donkersloot, die ons op zeer hulpvolle wijze ontving en met wien de diverse besprekingen in den aangenaamsten toon plaats vonden. Het Militair Gezag heeft het orkest van den aanvang van onze oprichting zeer steun verleend. Het orkest en de artistieke en zakelijke leiding genoten zoodoende zijn daarenboven meerdere der z.g. vrije kunstenaars eerst gezuiverd bevonden. Eerst dan nam het orkest een vergunning tot optreden worden verleend. Tevens stelde Prof. Donkersloot er ons van in kennis, Dr. H. P. Heineken aangevraagd te hebben wederom den Voorzitterszetel in de N.V. te bezetten.

Daar de mogelijkheid bestond, dat het orkest het eerst gezuiverd zou zijn, deed zich de vraag voor, onder wiens leiding het eerste te geven concert zou moeten staan. Het Bestuur nam het standpunt in, dat dit concert geleid zou moeten worden door den Heer Ruhnau van Belmon, tenzij deze inmiddels door een officieele instantie veroordeeld zou zijn.

In dien tijd kreeg het Bestuur een copie in handen

Jaarverslag van de Vereniging het Concertgebouw-Orkest, 1945-1946
Na de bevrijding kwam het rapport van Bertus van Lier en J. Thomassen weer boven water. Het zorgde voor commotie in de muziekwereld, ook bij het Concertgebouw. Er was veel protest; in de brochure *Is dat zuivering* (die draaide om het proces rond Rudolf Mengelberg) werd Bertus van Lier aangeklaagd. Ook waren er geruchten dat hij hard met collaborateurs afrekende omdat hij zelf dirigent van het Concertgebouworkest wilde worden. In deze strijd leed Bertus van Lier grote reputatieschade.
Archief Bertus van Lier, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

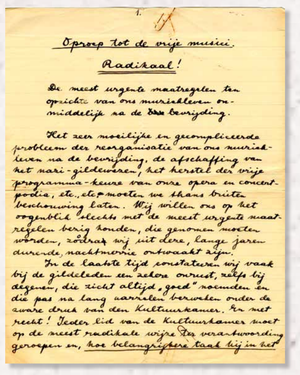
Oproep tot de vrije musici

Radikaal!

De meest urgente maatregelen ter oprichting van ons muziekleven onmiddellijk na de bevrijding.

Het zeer moeilijke en gecompliceerde probleem der reorganisatie van ons muziekleven na de bevrijding, de afschaffing van het nazi-gildestelsel, het herstel der vrije programmakeuze van onze openbare en concertpodia, die slechts worden tot drama's bestemming laten. Wij willen ons op het oogenblik bepaalt met de meest urgente maatregelen bezig houden, die genomen moeten worden, zullen wij uit deze, lange jaren durende, onderdrukking ontwaakt zijn.

In de laatste tijd constateren wij vaak bij de gildeleden en sectie-comité, zelfs bij degenen, die zich altijd „goed" noemden en die pas na lang aarzelen bereiden onder de zware druk van den kultuurkamer, in het reeds! Waar is dat van de Kultuurkamer nu op de meest radikale wijze te verantwoording geroepen en, hoe belangrijkers taak hij in het

Oproep tot de vrije musici van Géza Frid, 1945
Géza Frid neemt in dit manifest hetzelfde standpunt in als Bertus van Lier in 'Saneering van het muziekleven'. Alle musici die zich hebben aangesloten bij de Kultuurkamer zijn fout, en moeten worden verwijderd uit het muziekleven.
Archief Géza Frid, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Bertus van Lier
(Utrecht, 1906 – Roden, 1972)

Al ruim voor de oorlog hield componist Bertus van Lier sterk vast aan zijn principes. Hij weigerde in 1936 werk in te sturen naar een Duits festival. Onmiddellijk na de Duitse inval trok hij zich terug uit het muziekleven. Hij werd actief in het verzet en publiceerde in illegale bladen. Hij bleef componeren en organiseerde clandestiene concerten. Al tijdens het laatste oorlogsjaar was hij een van de opstellers van een rapport over zuivering van het Nederlandse muziekleven. Op 9 en 10 juni organiseerde hij in het Concertgebouw de eerste concerten in bevrijd Nederland. Zijn compositie Hooglied dateert van vlak na de oorlog.

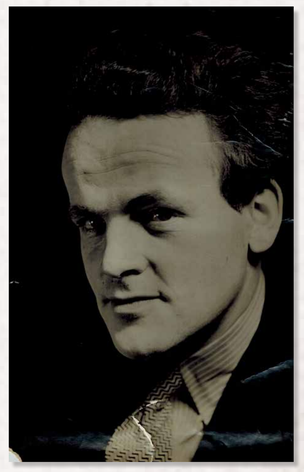
Bertus van Lier, ca. 1945
Particuliere collectie

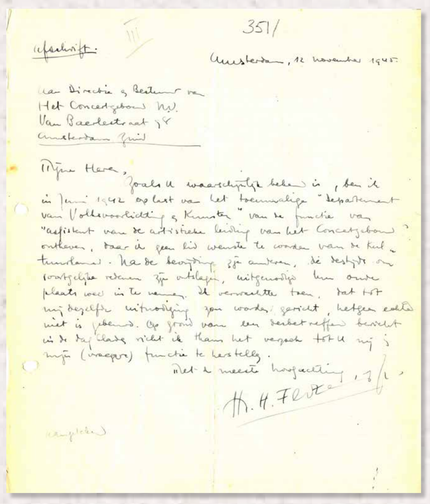
351/

Amsterdam, 12 november 1945

Aan Directie & Bestuur van
Het Concertgebouw NV.
Van Baerlestraat 27
Amsterdam Zuid

Brief van Marius Flothuis aan de directie van het Concertgebouw, 12 november 1945
Na zijn terugkomst in Nederland werd Marius Flothuis niet uitgenodigd om zijn werk als assistent artistiek leider bij het Concertgebouw weer op te pakken. Dat viel hem zwaar. Later dat jaar werd wettelijk bepaald dat medewerkers die vanwege maatregelen van de bezetter waren ontslagen hun baan weer terug moesten krijgen. Ook Marius Flothuis kreeg uiteindelijk zijn baan terug.
Archief Marius Flothuis, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

W. Mengelberg overleden

(Van onze kunstredactie)

Dr Willem Mengelberg is in de afgelopen nacht in zijn villa „Chiesa Mengelberg" te Schuls in Neder-Engadin te Zwitserland overleden.

De dirigent zou 28 Maart tachtig jaar zijn geworden. Verleden week kreeg hij griep, die diende in Zwitserland heerst en spoedig kwam daar longontsteking bij. Zondag reeds verloor hij het bewustzijn en de afgelopen dagen werd zijn toestand steeds slechter.

Tegen de zomertijd werd zijn ademhaling zwakker en rustig is de dirigent vooravond ingeslapen. Hij zal naast het stoffelijk overschot van zijn vrouw in Luzern worden begraven, waarschijnlijk na Pasen.

(Zie verder pag. 7)

Willem Mengelberg als kunstenaar en mens

Willem Mengelberg, de man die zich door zijn houding tijdens de Duitse bezetting zelf heeft uitgeschakeld als dirigent van het orkest, dat hij 50 jr. grote naam bezorgde, werd 28 Maart 1871 te Utrecht geboren.

Zijn vader was directeur van bouwkundige Willem Mengelberg. Al spoedig openbaarde zich bij de jonge Willem zijn muzikaal talent; hij werd leerling van de Utrechtse Toonkunst muziekschool en Richard Hol en M. W. Petri waren zijn eerste leermeesters.

Mengelberg maakte grote vorderingen; hij kreeg koorrepetities te leiden en mocht zoo enkele schooluitvoeringen onder zijn hoede nemen. Om hem een zo goed mogelijke studie te laten volgen stuurde zijn vader hem naar het conservatorium te Keulen, dat hij in 1892 verliet met eerste prijzen als pianist, dirigent en componist.

Als twintigjarige jongeman werd hij benoemd tot dirigent te Luzern en vier jaar later riep het Concertgebouw hem terug naar Nederland als dirigent van het orkest, dat hij tot een der voortreffelijkste ter wereld zou maken.

Veertig jaar

Veertig jaar lang bleef Mengelberg op zijn post, en behalve dat werd hij in 1898 directeur van de Amsterdamse afdeling van Toonkunst, hij volgde zijn benoeming tot dirigent der Museumconcerten te Frankfort, een functie die hij naast zijn werk bij het Concertgebouw tot 1920 bleef waarnemen. Daarna werd hij tevens directeur van de „Cecilien-Verein" te Frankfort.

Van 1921 af was hij tien jaar lang ook nog dirigent van het National Symphony Orchestra te New York en in 1933 benoemde de maatschappij tot bevordering der toonkunst hem tot honorair hoogleraar te Utrecht.

Het Mahler-feest (1920) vestigde de aandacht van de gehele muziekwereld op Amsterdam alsook zijn Franse muziekfeest, twee jaar later en het Richard Strauss-feest in 1924. In 1871 maakte Mengelberg een begin met de Beethoven-cycli en er is vrijwel geen groot muziekcentrum ter wereld op te noemen, waar Mengelberg geen concerten heeft gedaan.

Concerten voor nazi's

In de laatste jaren voor de oorlog dirigeerde Willem Mengelberg vele malen concerten in Duitsland voor verschillende nationaal-socialistische organisaties. Alhoewel daar van verschillende zijden ernstig critiek op werd gegeven, liet Mengelberg herhaaldelijk horen dat „kunst en politiek niets met elkaar te maken hebben."

In zijn grote sympathie voor Duitsland en de Duitse cultuur heeft Mengelberg de gevaren van het nationaal-socialisme niet willen zien. Toen de Duitse troepen ons land binnenvielen, bleef hij zijn vriendschappelijke relaties met de Duitse muziekwereld aanhouden en enkele maanden daarna zal hij wederom concerten in Berlijn.

In krantenknipsels uit die dagen kunnen wij vele uitlatingen van hem vinden. Alle zeer pro-Duits. Maar we zullen ze laten rusten. Het zal wel een droevig raadsel blijven waarom een man, die op artistiek terrein een groote, ja, zelfs een historische schenuk aan ons land binnenbrengen, bleef hij zijn vriendschappelijke relaties met de Duitse muziekwereld aanhouden en enkele maanden daarna zal hij wederom concerten in Berlijn.

In krantenknipsels uit die dagen kunnen wij vele uitlatingen van hem vinden. Alle zeer pro-Duits. Maar we zullen ze laten rusten. Het zal wel een droevig raadsel blijven waarom een man, die op artistiek terrein een groote, ja, zelfs een historische schenuk aan ons land binnenbrengen, bleef hij zijn vriendschappelijke relaties met de Duitse muziekwereld aanhouden en enkele maanden daarna zal hij wederom concerten in Berlijn. Na hij is heengegaan, zij de herinnering aan hem tweevoudig blijven:

.....gloriedagen.....

De herinnering aan een genial kunstenaar en een bitteren Mengelberg als mens. Hij ruste in vrede.

Genialiteit, eerzucht, geestdrift, werkkracht

Op 3 November 1888 opende het Amsterdamsche Concertgebouw zijn deuren. Willem Kes was er de eerste dirigent. Toen werd in de zaal nog gespraat, gerookt en aan tafeltjes consumptie gebruikt. Hieraan maakte Kes spoedig een einde. Tevens werd de bij zodanig het spel van het jonge orkest op, dat het reeds in die jaren internationale faam kreeg.

Op 24 October 1895 nam Kes afscheid van het Concertgebouworkest. Op deze avond trad als solist de jonge pianist Willem Mengelberg op, in het Concerto van Liszt. Op middelijk hierna zette hij zijn loopbaan als dirigent in.

Sedert dat oogenblik is Willem Mengelberg er in geslaagd het zo schitterend ingespeeld orkest niet slechts op peil te houden, doch er een bijzonder geheel van te maken. Dat zoiets niet zonder botsingen zaal is begrijpelijk. Te meer, omdat Mengelberg een persoonlijkheid was van ongewone allmeting, evenwel niet zonder eigenaardige. In de omgang moeilijke, karaktertrekken.

Hij eiste alles van zijn musici en kreeg het meestal gedaan. Zijn brandend temperament joeg hem wel eens zodanig op, dat aan het pet van orgaalde werken te kort werd gedaan. Doch men vergaf het hem, omdat het voortkwam uit een ware musiceerdrift.

Buiten zijn halve eeuw heeft Mengelberg aan het hoofd van het Concertgebouw gestaan. Hij is het geweest, die voor Mahler en Richard Strauss de deuren in een tijd, dat hun muziek grote tegenstanders had, goed. Vooral met Mahler heeft hij bevriend gewerkt. Tot ontzetting van Mengelbergs 25-jarig jubileum als dirigent van het Concertgebouworkest, werd in Mei 1920 een vereniendaan Mahlerfeest gegeven, waaraan werkte ook het Amsterdamse

Toonkunstkoor mee, door Mengelberg van 1898 af geleid. Gedurende die lange directie van dit beroemde koor, bleek hoezeer Mengelberg van zingen hield en hoeveel verstand hij er van had.

Was in Januari 1902 een directeurs Nederlands muziekfeest georganiseerd tem jaar later volgde een Nederlands muziekfeest van een week met Mengelberg als „feestdirecteur". Later is, helaas, zijn baanbrekende arbeid voor de muziek van eigen land verminderd.

Op zeldzame wijze....

In Mengelberg waren genialiteit, werkkracht, eerzucht, en geestdrift op zeldzame wijze vereenigd. Hij dreeg het tot directeur op de oostelijken oren, een functie, die vroeger vervuld door vermige Nederlandsche componisten, voortaan zijn innerlijke roeping. Hij toetsen aan dit compromiserend orkestrale samenspel en daardoor tot scheppingen kwam, die anders wellicht onopgemerkt waren gebleven.

Zo beschouwd heeft Mengelberg, ontdaan van alle menselijke tekortkomingen voor het nationaal muzieken een weldadige invloed gehad. Een invloed, die, boven alle navolgenden en dwalingen uit, nog steeds voortduurt in: Want het Nederlandse muziekleven in scheppende zin heeft in deze halve eeuw een grote en belangrijke vooruitgang te boeken, dank zij Mengelberg en de andere dirigenten van het Concertgebouw. Waartuit de componisten werden vergeten, dat het Nederlandse muziekmaatschap en de voortreffelijke technisch van ieder musicus, het eerste en onontbeerlijke is voor een goed orkest, dat het geen kunstwerk tot stand kan komen, dat het zelfs een genie als Mengelberg er dat niet uit kunnen halen.

Krantenartikel bij het overlijden van Willem Mengelberg, geschreven door Max Vredenburg, 1951
Willem Mengelberg werd onmiddelijk na de bevrijding veroordeeld tot levenslange uitsluiting van het Nederlandse concertpodium. Hij was in de ogen van iedereen een collaborateur. Zijn meewerkende houding tegenover de Duitse bezetter was niemand ontgaan. Daar staat tegenover dat hij onder andere Mischa Hillesum uit Westerbork probeerde te krijgen en ook veel andere joden heeft geholpen.
Archief Max Vredenburg, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

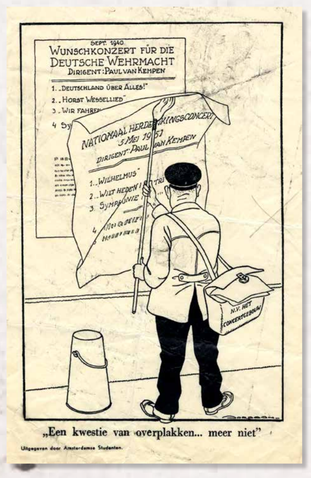
DEPT. 1940
WUNSCHKONZERT FÜR DIE DEUTSCHE WEHRMACHT
DIRIGENT: PAUL VAN KEMPEN
1. „DEUTSCHLAND ÜBER ALLES"
2. HORST WESSELLIED
3. WIR FAHREN...
4. DIE ...
NATIONAAL HERDENKINGSCONCERT 5 MEI 1951
DIRIGENT: PAUL VAN KEMPEN
1. WILHELMUS
2. „WIJ NEDERLANDERS"
3. SYMFONIE
4. „DIES IRAE"
HEREN 2 en 3

„Een kwestie van overplakken... meer niet"

Uitgegeven door Amster-damse Studenten.

Spotprent over Paul van Kempen als gastdirigent, 1951
Archief Bertus van Lier, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Van Kempens optreden verhinderd

Het publiek protesteert in Amsterdams Concertgebouw

Meeste orkestleden verlaten podium

Negentig musici ontslag aangezegd?

(Van onze kunstredactie)

Krantenartikel over gastdirigent Paul van Kempen bij het Concertgebouworkest, 1951
Dirigent Paul van Kempen was tijdens de oorlog werkzaam geweest in Duitsland. In 1951 trad hij als gastdirigent op in het Concertgebouw. Dat leidde tot zulke hevige protesten dat het tweede concert dat hij zou dirigeren niet doorging.
Archief Max Vredenburg, Nederlands Muziek Instituut, Den Haag

Bertus van Lier
Uit:
Hooglied – Turn thee, turn thee
Door:
Concertgebouworkest en Nederlands Filharmonisch Koor
Onder leiding van Bernard Haitink
Elly Ameling – sopraan
Van:
Nederlandse Omroep – GW 80003